

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2019

Michal Vondruška

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Představy o komunismu z pohledu tří generací
Michal Vondruška

Bakalářská práce

2019

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Michal Vondruška**
Osobní číslo: **H16080**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Název tématu: **Představy o komunismu z pohledu tří generací**
Zadávající katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se bude zaměřovat na to, co si lidé o socialismu myslí a proč si to myslí. Také bude zkoumat, jak dochází k mezigeneračnímu předávání těchto informací. Snaží se o to, přiblížit čtenáři k takzvanému dědění názorů (založené na zkušenostech starší generace, předávané mladé generaci) skrz fenoménem komunismu. V práci využiji teorii kolektivní paměti od Halbwachse - paměť je sociálně rekonstruována a při vzpomínání se stále rekonstruuje. Další teorií, která bude součástí mé práce je teorie kognitivní disonance od Festingera. Pod pojmem poznání jsou zahrnuty veškeré postoje, názory, přesvědčení, vědomosti a víra daného jedince. Kognitivní disonance je označení pro výchozí stav, který vede aktivity orientované na snížení tohoto nesouladu. Metodologicky bude práce koncipována jako případová studie, která se zabývá studiem rozdílných pohledů mezi generacemi v rámci rodin. Informátoři budou získáváni metodou sněhové koule. Uplatněna bude metoda narace a polostrukturovaných rozhovorů. Data budou nahrávána audiozáznamem a následně transkribovány.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- Assman, J. 2001. **Kultura a paměť**. Praha: Prostor.
Bochénski, J. M. 1994. **Marxismus - leninismus**. Olomouc: Velehrad.
Buden, B. 2013. **Konec postkomunismu**. Praha: Rybka Publishers.
Festinger, L. 1957. **Theory of Cognitive Dissonance**. London: Eurospan.
Halbwachs, M. 2010. **Kolektivní paměť**. Praha: Slon.
Heywood, A. 2008. **Politické ideologie**. Praha: Aleš Čeněk.
Holý, L. 2010. **Malý český člověk a skvělý český národ**. Praha: Slon.
Jurčák, A. 2018. **Bylo to na věčné časy, dokud to neskončilo**. Praha: Karolinum.
Kabát, J. 2011. **Psychologie komunismu**. Praha: Práh.
Nečasová, D. 2018. **Nový socialistický člověk**. Brno: Host.
Soukup, M. 2014. **Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii**. Praha: Karolinum.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Adam Horálek, Ph.D.

Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2018**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2019**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Adam Horálek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2018

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 17. 1. 2019

Michal Vondruška

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych poděkoval svému vedoucímu práce PhDr. Adamu Horálkovi, Ph.D.

především za ochotu a čas, který mi věnoval. Rovněž děkuji za cenné připomínky a kritické poznámky. V další řadě bych rád poděkoval, svým informátorům, kteří mi poskytli rozhovory, které jsem ke své práci potřeboval. Děkuji také své rodině, kamarádům a dalším vyučujícím za cenné rady a doporučení.

ANOTACE

Práce se zaměřuje na to, co si lidé o komunistickém režimu myslí a proč si to myslí. Zkoumá, jak dochází k mezigeneračnímu předávání těchto informací. Snaží se o to, přiblížit čtenáři, jak dochází ke sdílení názorů (založené na zkušenostech starší generace, předávané mladé generaci) skrz fenomén komunismu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Komunismus, paměť, kultura, socialismus, ideologie

TITLE

Ideas about communism from the perspective of three generations

ANNOTATION

The work focuses on what people of the communist regime thinks and why they thinks that. Examines how the intergenerational transmission of such information. Trying to approach the reader, as occurs for the sharing of views (based on the experience of the older generation, transmitted to the young generation) through the phenomenon of communism.

KEYWORDS

Communism, memory, culture, socialism, ideology

OBSAH

ÚVOD	11
TEORETICKÁ KONCEPCE	13
1. MYŠLENÍ A KULTURA	13
1.1. NÁRODNÍ VĚDOMÍ.....	14
1.2. JAZYK A SOCIÁLNÍ INTERAKCE.....	16
2. VÝVOJ PAMĚTI V ČASE A PROSTORU	17
2.1 INDIVIDUÁLNÍ PAMĚŤ.....	17
2.2 KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ.....	18
3. IDEOLOGIE	20
3.1. MARXISMUS	22
3.2 MARXISMUS-LENINISMUS.....	22
3.2.1 <i>Třídní boj</i>	23
3.2.2 <i>Společenské formace</i>	24
3.3 SOCIALISMUS	27
3.4 PŘEDSTAVY O KOMUNISMU	28
TERÉNNĚ-VÝZKUMNÁ ČÁST	31
1. METODOLOGIE	31
1.1 TYP VÝZKUMNÉHO PLÁNU.....	31
1.2 ZÍSKÁVÁNÍ A ZPRACOVÁNÍ DAT	32
1.3 VÝBĚR INFORMÁTORŮ A ETIKA VÝZKUMU	33
2. ANALÝZA	35
3. INTERPRETACE VÝSLEDKŮ ZE ČTYŘ PERSPEKTIV	42

3.1	TEORIE KOGNITIVNÍ DISONANCE.....	45
3.2	PAMĚŤ JAKO SOCIÁLNÍ KONSTRUKT	46
3.3	LEFORTŮV PARADOX.....	47
3.4	AKTÉŘI V MASKÁCH	48
4.	ZÁVĚR.....	51
	BIBLIOGRAFIE	53
	PŘÍLOHA.....	55

SEZNAM ILUSTRACÍ A TABULEK

Obrázek 1.....	25
Obrázek 2.....	26
Tabulka 1; Rodina A.....	36
Tabulka 2; Rodina B.....	36
Tabulka 3; Rodina C.....	37
Tabulka 4; 1. Generace.....	39
Tabulka 5; 2. Generace.....	39
Tabulka 6; 3. Generace.....	39

ÚVOD

Hlavním důvodem, proč jsem začal psát práci na toto téma, když opomeneme dlouhodobý zájem o ideologie, bylo mnoho argumentací a názorů, za kterými se skrývaly různé věkové skupiny. Ať už ze života pamětníků nebo generací, do které patřím i já. Kolem mě se začala točit spirála politických názorů na období socialismu v Československu. Sedíme u televize, všichni v mých letech, sledujeme film z předrevolučního Československa a občas někdo pronese nějakou myšlenku na toto období. Nikdo jsme v té době nežili, ale přesto umíme podávat dokonalé představy a své názory na toto období. Dokážeme přinejmenším nějakým způsobem argumentovat a přít se v názorech, jestli to bylo dobré, špatné nebo prostě jiné. Všichni máme více méně názor, aniž bychom v té době žili. Každý o tom máme jiné povědomí. Někdo více, někdo méně. Současně se mi zdá, že generace, do níž patřím i já, má povědomí o tomto historickém období velice mlhavé a znalosti o fenoménu komunismu jsou diskutabilní. Často jsem narážel na různé politické spory v rodinách a vzájemné konfrontace mezi jejich členy. Přišlo mi to jako téma, které je nejspíš pro členy rodin důležité, když se o něm dokáží bavit spoustu času a vzájemně mezi sebou argumentují. Členové rodin se o tomto fenoménu baví mezi sebou a pak dochází ke konfrontaci mezi generací, do které sám patřím a která je pro tuto práci nejpodstatnější. I když období socialismu v Československu nezažila, tak má na toto období názor. Čím je tento názor tvořen? Jaký je hlavní faktor, který tento názor utváří? Každý z nás si určitě někdy povídal se svými rodiči o jejich životě, o tom, co tu bylo před námi a co zažili. Musí mít tedy nějaké informace o tomto období z rodiny. Pokud ano, vytváří názory mé generace právě rodina nebo nikoliv? To je předmětem této práce, kde se zabýváme představami, idejemi a postoji napříč třemi generacemi. Co je dáno kulturou, rodinou nebo kolektivní pamětí. Tuto práci můžeme pojmut metaforou jako továrna na názory na období socialismu

v Československu, k níž se stále obracíme zpět. Někdy více a někdy méně. Alespoň z malé části toto téma může konfrontovat život, který žijeme. Třeba v debatě mezi rodinnými příslušníky. Do jaké míry ovšem toto téma může měnit vztah člověka k člověku v rámci rodiny? To ať posoudí jiní.

TEORETICKÁ KONCEPCE

V této teoretické části práce se budu věnovat pojmům jako je kultura, myšlení, jazyk, sociální interakce jedince s kulturou, ideologií a také pamětí, jež budou tvořit teoretický kontext pro pozdější analyzování výzkumného spektra.

1. Myšlení a kultura

Na kulturu můžeme pohlížet různými způsoby a každý člověk tento pojem chápe odlišně. Existuje nespočet definic tohoto termínu. Termínu kultura se v této kapitole budu věnovat ve smyslu lidského společenství, ve kterém jsou zahrnuty lidské hodnoty, tradice, zvyky, jazyk, myšlení, lidské chování, ideje a také organizace lidské společnosti či dané skupiny. Samozřejmě do pojmu kultura můžeme zařadit také hudbu, gastronomii, jazyk a také paměť, které se budu věnovat v jiné kapitole. My zde však budeme pojem kultura chápat jako společenské uspořádání a myšlení, na které se váže národní vědomí a sociální interakce mezi jednotlivci v dané kultuře.

„Někteří lidé jsou jako někteří další lidé, protože sdílejí stejnou kulturu, která také rozhodujícím způsobem determinuje lidské myšlení a prožívání“ (Soukup 2011: 22).

Dítě, které se narodí, se někam začlení. Stane se součástí své kultury a osvojí si jak její jazyk, tak také část jejího myšlení, ve kterém vyrůstá a začne sdílet část myšlení starších jedinců a způsobů. Zkrátka se stane součástí celku nějakého společenství. C. Geertz chápe kulturu jako „soubor „řídících mechanismů“ vycházejících z předpokladu, že lidské myšlení je v podstatě jak sociální, tak veřejné – že jeho přirozeným prostředím je domovní dvůr, tržiště nebo náměstí“ (2000: 58). Je toho názoru, že „[m]yšlení nespočívá v tom, co se děje v hlavě (i když je potřeba, aby se tu a tam něco v hlavě odehrálo, aby vůbec k myšlení došlo), nýbrž v obchodování s tím, co G. H. Mead a jiní nazvali významovými symboly – hlavně se slovy, ale také gesty, kresbami, hudebními zvuky – se vším, co je odděleno od své pouhé jevové podstaty a používá se

k udělování významu zkušenostem“ (Geertz 2000: 58). Když se dítě narodí, už takové vzorce existují a jednotlivec je pouze přijme.

„[N]alezne je jako už existující v komunitě, do níž se narodí a v níž tyto symboly zůstanou i po jeho smrti, s nějakými dodatky, o něco zmenšeny nebo s částečnými změnami, na nichž se mohl, ale nemusel nutně podílet. Za svého života je používá, často spontánně a nenuceně, ale vždy se stejným cílem: dát událostem, které prožívá, určitou konstrukci orientovat se v „probíhajícím procesu zakoušených věcí“, aby převzal působivou formulaci” (Geertz 2000: 58).

Člověk je tedy bytostí, jež přejímá názory v dané kultuře. Učí se jazyk a tím i určitý způsob myšlení, které je do jisté míry ovlivňováno rodinou. Je to část blízké skupiny, kde starší generace předávají své zkušenosti těm mladším. Učí je novým věcem, vzdělávají je a do jisté míry utváří jejich představu o společenství, ve kterém vyrůstají. V Jurčakově díle se můžeme dočíst, že „[g]enerace nejsou přirozené, vytváří je společně prožitá zkušenost a diskurz, který je obklopuje. Podle Karla Mannheima se generace vyznačuje společným „umístěním v historické dimenzi společenského procesu“, což v důsledku umožňuje, aby různí lidé hleděli na tento proces podobně; kritériem, které k tomu může za příhodných podmínek přispět, je věk“ (Mannheim 1952: 290 in Jurčak 2018: 47). Generaci můžeme chápat jako věkovou skupinu anebo jako rodovou linii. „[R]odová linie staví do popředí mezigenerační vztahy a předpokládá, že existuje silná vazba mezi rodiči a dětmi a kontinuita společenského a politického vědomí“ (Jurčak 2018: 47).

1.1. Národní vědomí

Vědomím můžeme rozumět psychický stav jedince, který si za prvé uvědomuje, že je, ale také, že něco ví a dokáže takové vědění měnit v závislosti na okolnostech. V této části se zaměřím na národní vědomí. V předešlém bodě jsem zmínil, že jedinec, který vyrůstá ve své kultuře, si

osvojuje jak jazyk, tak určitou část myšlení. Stává se tak součástí národního vědomí. Vědomím, které je součástí jeho kultury. Dokáže takové vědomí chápat v souvislosti s obecně přijatými událostmi svého národa, skupiny nebo státu. Na národním vědomí se do jisté míry určitě odráží jazyk, který je sdílen. Anderson tvrdí, že „[r]evoluční síla kapitalismu, směřující k místním jazykům, získala další podnět v podobě tří faktorů, z nichž dva přímo přispěly ke vzniku národního vědomí“ (Anderson 2008: 55).

Druhým faktorem, který nás zajímá, byl vliv na reformu jazyka, která do značné míry vděčila za svůj úspěch kapitalismu technologie tisku (Anderson 2008: 55). Díky této reformě jazyka a vzdělanosti lidí si každý mohl začít uvědomovat svou národní identitu a také jistou kontinuitu s národní historií, jíž je každý jedinec součástí. Třetí faktor, který je třeba zmínit, bylo pomalé, nerovnoměrné šíření místních jazyků absolutistickými monarchy, kteří je začali využívat jako nástroje správní centralizace. Kapitalismus a technologie tisku poté vytvořily jednojazyčnou masovou čtenářskou veřejnost (Anderson 2008: 57). Tištěné jazyky se tedy staly podle Andersona základem národního vědomí (Anderson 2008: 60). Díky těmto jazykům, můžeme sdílet svoje vědomosti s ostatními a utvářet si své vlastní představy. My se sice zabýváme převážně kolektivní pamětí, ale národní vědomí je také podstatná část, které bychom měli věnovat pozornost. Národní vědomí je pro nás důležité tím, že souvisí s historií, v našem případě s historií Československa. Jak uvádí Pešková, „[č]lověk má vztah k tomu, co se událo, není jen „ve vztazích“ minulého dění, tzn. dovede vědomí minulého dění a jeho předpokladů využít pro porozumění dnešku“ (Pešková 1997: 26). Toto je pro nás velice důležité v našem výzkumu, protože díky vědomí minulého dění dokážeme pochopit dnešní situace ve společnosti. Bez znalostí, řekněme historického vědomí v rámci národa, nemůžeme pochopit ty, kteří nám o období socialismu v Československu budou vyprávět.

1.2. Jazyk a sociální interakce

„Duševní vlastnosti a struktura jazyka národa tak těsně splývají, že je-li dáno jedno z nich, měli bychom být schopni odvodit v plném rozsahu to druhé... Jazyk je vnější projev ducha národa: jeho jazyk je jeho duch, a jeho duch je jeho jazyk; je těžké si představit dvě totožnější věci“ (Salzmann 1997: 93). Tuto formulaci použil W. Humbolt a moderní antropologové považují tuto formulaci za nepřijatelnou. Z toho důvodu, že jeden z úspěchů antropologie je, že ukazuje jazyk, rasu a kulturu v historii za oddělitelné (Salzmann 1997: 93).

Jazyk jako součást naší kultury formuje naše myšlení a je nedílnou součástí každého jedince. Salzmann ve své knize cituje Benjamina Whorfa, který napsal, že „[z]áklad jazykového systému každého jazyka není jen reprodukcí nástroj pro tlumočení myšlenek, ale spíše je sám formuje“ (Whorf 1940a: 231 in Salzmann 1993: 95). Z tohoto můžeme tvrdit, že dvě skupiny, hovořící jiným jazykem, budou o té samé věci přemýšlet značně odlišně, protože jejich jazyk definuje přemýšlení nad danou věcí. My se ale budeme snažit pochopit to, jakým způsobem sdílejí jedinci v rodinném kruhu skrz generační hierarchii své představy uvnitř konkrétních skupin, mezi nimiž dochází k sociální interakci. Sociální interakce je více méně každodenní vztah jednotlivce s druhými, kdy [...] „realitu každodenního života sdílím s ostatními“ (Berger, Luckmann 1966: 34). Každý den, kdy jsme v interakci s ostatními, sdílíme svoje představy a myšlenky, které nás do jisté míry ovlivňují a pomáhají nám utvářet vlastní my. Sociální interakce je důležitá pro tento výzkum tím, že nám odkrývá, za jakých okolností se jedinci dostávají do situace, která mezi nimi vede ke komunikaci o tomto fenoménu.

2. Vývoj paměti v čase a prostoru

V předchozí kapitole jsme hovořili o jedincích, kteří jsou součástí národního vědomí a kultury, jež je definuje. Myšlení může nabývat různých forem a také může působit abstraktně. Vzpomínání už ale působí konkrétně (Assmann 2001: 38). Vzpomínáme konkrétně na danou věc. V této kapitole budeme pracovat s pamětí a s Halbwachsovou teorií kolektivní paměti, kterou rozvedl J. Assmann. Tato teorie je determinující pro výzkum hlavní teze této práce.

Assmann tvrdí, že „[i]deje se musí nejdříve stát názornými, a teprve pak si mohou zjednat přístup do paměti jako předměty. Dochází přitom k neodlučnému propojení pojmu a obrazu. Má-li se ta či ona pravda usadit ve vzpomínce skupiny, musí se zpodobnit v konkrétní formě události, osoby či místa“ (Assmann 2001: 38). V našem případě se tato vzpomínka skupiny týká let 1948 až 1989 v Československu. „Každá osobnost a každý historický fakt se již při vstupu do této paměti transportuje v nauku, pojem či symbol“ (Assmann 2001: 38). Symbol v historii České republiky pro mnoho jedinců je zajisté rok 1989 jako forma revoluční změny, kdy došlo k rozpadu socialistického státu. Každá událost, která je vzpomínkou v mysli jednotlivce má nějaký vztah k prostoru a času a každá skupina má tento vztah odlišný.

2.1 Individuální paměť

Halbwachs je toho názoru, že paměť je společensky podmíněná a rozlišuje individuální a kolektivní paměť. Mluví o tzv. rekonstrukci paměti (Halbwachs 2009). Člověk, když si z paměti vybavuje své vzpomínky, vlastně rekonstruuje z minulosti do přítomnosti. Halbwachs ve svém díle tvrdí, že „[v]zpomínka je do velké míry rekonstrukcí minulosti, při níž si pomáháme údaji vypůjčenými z přítomnosti a která je předpřipravena jinými rekonstrukcemi z minulých období, z nichž vychází již pozměněný obraz minulosti“ (Halbwachs 2009: 113). Musíme proto brát v potaz důležitý fakt, že výpovědi mých informátorů na období socialismu v Československu mohou být rekonstrukcemi minulosti s pozměněnou perspektivou

performativní dimenze. Halbwachs také tvrdí, že paměť v člověku narůstá teprve v průběhu socializace (Halbwachs 1985: 121 in Assmann 2001: 36). „Tím, kdo „má“ paměť, je sice vždy jednotlivec, avšak jeho paměť získává tvar v kolektivu“ (Assmann 2001: 36). Individuální paměť je tedy závislá na paměti kolektivní a dokáže se proměňovat až v závislosti na skupině. Vzpomínky se dokáží sdílet jen díky komunikaci a díky sociální interakci, které jsme se věnovali v předešlé kapitole.

2.2 Kolektivní paměť

Individuální paměť je sice vlastní každému jednotlivci, ale formována je v závislosti na skupině. Skupin, které tvoří individuální paměť, je mnoho. V našem případě se zaměříme na rodinu jako skupinu formující paměť jedince. Díky každé individuální paměti jednotlivců v rodině se utváří paměť kolektivní, ze které mladší generace čerpají informace a naopak. Není to tedy jen jednosměrný proces. Individuální zůstává ve smyslu jedinečného spojení kolektivních pamětí jakožto míst různých kolektivů skupin (Assmann 2001: 38). Pokud uvedeme příklad, kdy rolník nebo sedlák musí ke své obživě obstarávat pole a vlastní určité území, které je jeho zdrojem obživy, můžeme považovat tento zdroj za důležitý. V případě, že nastane ve státě změna státního zřízení a komunisté mu vyvlastní pozemek, můžeme usuzovat, že tento jednotlivec nebude mít ke komunistům kladný vztah. Následné události mohou změnit životní úroveň celé rodiny. Dopad postihne i jeho potomky. V tomto případě začne svou zkušenost sdílet se svými dětmi. Utváří se tak kolektivní představa zkušeností, kterých mohou využít jeho potomci. Takto vytvořená kolektivní paměť formuje rámec, ve kterém si individuální paměť vytváří představy o tomto fenoménu.

Sdílení myšlenek je dáno převážně komunikací mezi jednotlivci, kteří mezi sebou vytvářejí sociální interakci. Prostřednictvím komunikace mohou generace sdílet své zkušenosti,

které čerpají z kolektivní paměti. Důležitá je pro nás Jurčakova myšlenka, že, „[r]odová linie staví do popředí mezigenerační vztahy a předpokládá, že existuje silná vazba mezi rodiči a dětmi a kontinuita společenského a politického vědomí“ (Jurčak 2018: 47).

Díky této silné vazbě mezi generacemi dochází také ke kontinuitě společenského a politického vědomí, kde jednotlivci v rodině mezi sebou napříč generacemi dokáží sdílet své zkušenosti a představy právě díky kolektivní paměti. Význam mezigeneračního přenosu spočívá primárně v rámci rodiny, ale také může být součástí i jiných aspektů, jako třeba škola, kamarádi, knihy apod., které však mají menší vliv na utváření názorů než rodina, jak si ukážeme v našem výzkumu.

3. Ideologie

Téměř každá myšlenka vyřčená člověkem, každý názor, kterého je zastáncem, sahá k politické ideologii nebo ideji. Taková ideologie se může stát nástrojem politické moci a doktrínou, která by mohla utvářet organizaci lidské společnosti. Přesně takovou, kterou známe z naší historie. Ideologie, které se utvářely pomocí myslitelů, nejsou nic abstraktního. Myšlenka uchovaná v hlavě možná ještě nástrojem moci není, ale myšlenka komunikovaná, už takovýmto nástrojem být může. Ideje se vždy rodí nad konkrétní situací v životě. Jak uvádí Heywood, „[p]olitické ideje nejsou pouhým pasivním odrazem zájmů, [...] ambicí, ale dokáží inspirovat a vést samo politické jednání, a tudíž utvářet materiální život“ (Heywood 2008: 20). Také nám říká, že všechny tyto ideje jsou utvářeny sociální a dějinnou situací, ve kterých se tyto ideje formují (Heywood 2008: 20). Mají tak svůj historický rámec, se kterým se pojí daná idea v konkrétním sledu událostí. Takové ideje už nejsou pouhou abstraktní myšlenkou, ale zasahují do našich životů přímo.

Záleží jen na nás, do jaké míry si to uvědomujeme. Podle Heywooda „[l]idé nevidí svět, jaký je, ale jen takový, jaký očekávají, že je; jinak řečeno, pohlížíjí na něj skrz závoj navyklých názorů, pohledů a východisek“ (2008: 21). Tyto názory můžeme nazvat diskurzy, které jsou diskutované ve veřejném prostoru a jsou obecně přijímány jednotlivci za své. Přesně těmito diskurzivním formulacím bych se chtěl ve své práci vyhnout, avšak je nemůžeme opomíjet. Jsou součástí jednoho celku, ze kterého nahlížíme na toto období prostřednictvím pamětníků, školství, filmů a diskurzů, jimž naše téma podléhá především.

Každá ideologie je implementována v každém státu jiným způsobem. Jedná se tedy o velice složitý systém na pochopení a každý tento systém musíme zkoumat z emického hlediska. Musíme tedy chápat souvislosti implementace s ekonomickými a třídními zájmy, ale hlavně kdo a proč s nimi přichází (Heywood 2008: 20). Jedině tak dokážeme chápat širší souvislosti fenoménu, který zkoumáme. Například situace komunistické strany bude značně odlišná

v období socialismu v Československu a jiná v Rusku v tu samou dobu anebo třeba v Číně. Pokud uvedeme příklad Německa v období druhé světové války a přečteme si Hitlerovo dílo Mein Kampf, stěží mu můžeme úplně porozumět, když neznáme souvislosti v té době a politické události a ekonomické problémy, se kterými se Německo v té době potýkalo. Také nemáme žádnou zkušenost s tou dobou, protože jsme v ní nežili, a tudíž se nemůžeme vcítit do situace. Je to dáno i tím, že dnes lidé řeší odlišné problémy než ty, které řešili naši předkové.

Podle Heywooda lze definovat ideologii jako „... *více či méně provázaný soubor idejí, které se stávají základem organizovaného politického postupu, ať už má tento postup stávající systém moci zachovat, pozměnit nebo svrhnout.*

Všechny ideologie tudíž:

- a) přicházejí s určitým zhodnocením stávajícího uspořádání, obvykle v podobě jakéhosi „světového názoru“,*
- b) předkládají model žádoucí budoucnosti, nějakou vizi „dobré společnosti“ a*
- c) objasňují, jak by se politická změna mohla a měla přivodit – čili jak se od (a) dostat k (b)“ (Heywood 2008: 30).*

Ideologii můžeme chápat také jako jazyk politického diskurzu (Heywood 2008: 31). Jak už jsme uvedli výše, tyto politické diskurzy nemůžeme opomíjet, protože naše téma i těmito diskurzům podléhá. Když jsem mluvil o výpovědích informátorů a o změně performativní dimenze výpovědí, myslel jsem tím podléhání diskurzům současnosti, protože nás mohou ovlivňovat [...] „jazykem politického diskurzu a souborem východisek a předpokladu k uvažování o tom, jak společnost funguje a jak by fungovat měla, ideologie strukturuje jak naše myšlení, tak také jednání“ (Heywood 2008: 34). Není tedy vyloučeno, že naše jednání může být ovlivňováno ideologií, třeba i nevědomky, a právě i těmito diskurzy, které mohou formovat náš názor na komunismus.

3.1. Marxismus

Abychom mohli pochopit tento fenomén, je nutné také znát jeho dějiny. Ideologie marxismu se utvářela především v období anglické průmyslové revoluce. Je tedy patrné, že se nejedná o nic typicky ruského, ale spíše o západoevropskou záležitost. Karel Marx patří do generace pohegelovských německých filosofů (Bochénski 1994: 36). „[M]arxova filozofie je německá, jeho celkové ekonomické myšlení je v podstatných rysech kritikou anglické teorie hospodářství a pohybuje se v rámci britského myšlení“ (Bochénski 1994: 36). Tudíž když mluvíme o marxismu, je to spíše záležitost západoevropská, ne-li konkrétně německá.

Marxovo učení vycházelo ze společenských problémů doby svého vzniku, kterým podle Marxe dominovala neutěšená sociální situace dělnictva a rolnictva, společně proletariátu, za čímž viděl touhu po zisku kapitalistů (majitelů továren), která vedla k vykořisťování těch, kteří neměli vlastní výrobní prostředky a disponovali pouze svou vlastní pracovní silou. Marxovo dílo *Kapitál* je tak kritikou kapitalismu a třídního systému. Jako jediné řešení vidí úplné zrušení rozdílů mezi třídami, aby nebyl rozdíl mezi chudými a bohatými, a nastolením úplného společenského vlastnictví výrobních prostředků. Tak by měl podle Marxe vypadat komunismus.

3.2 Marxismus-leninismus

Marxismus-leninismus můžeme chápat jako nauku o komunismu vytvořenou Karlem Marxem a B. Engelsem, rozšířenou, adaptovanou a reformulovanou V. I. Leninem. Lenin chtěl takto upravenou teorii marxismu implementovat na zaostalé podmínky postrevolučního Ruska a Sovětského svazu. V období, kdy se Lenin chopil moci v Rusku, existovalo pouze zemědělství, kde rolnictvo tvořilo jedinou složku proletariátu. Neexistoval však průmyslový proletariát (Bochénski 1994: 42). Vytvořil tak úplně jiný materiální a kulturní rámec implementace myšlenky komunismu než Marx v průmyslové Anglii. Lenin ve svém díle *Co dělat? (1950)*

vyzývá dělnickou třídu k hájení zájmu proletariátu a vytvoření revoluční strany, která bude v souladu s komunistickou ideologií (Lenin 1949). Usiloval o kolektivizaci a svržení kapitalismu. Marxismus-leninismus se stal základním učením komunismu v Sovětském svazu a následně též v jeho satelitech. Pod touto teorií vstoupila ideologie „komunismu“ také do Československa, kde se toto učení rozšířilo do školství i rodin, a proto jeho pochopení je důležité pro náš výzkum. Ovšem socialismus v Československu a v Sovětském svazu nebyl zajisté tím samým. K myšlence komunismu vede nikdy nekončící cesta. Podle Marxe k dosažení komunismu vede cesta několika stádií vývoje a těmi se budeme věnovat později.

3.2.1 Třídní boj

Ve svém díle *Kapitál (1867)* Marx rozlišuje dvě třídy: a to třídu proletářů, kterou tvoří dělníci, kteří pracují za velmi nízkou mzdu, v bídných podmínkách a neúměrně dlouhou pracovní dobu, a třídou buržoazie, kteří jsou majiteli výrobních prostředků, tj. továrníci, podnikatelé, bankéři apod. a kteří za účelem zisku „vykořisťují“ dělníky. Mezi těmito třídami panoval napjatý vztah, a to kvůli [...] „postavení ve společnosti bez závislosti na individuální vůli“ (Bochénski 1994: 65). Definici tříd nenacházíme u Marxe a Engelse, ale až u Lenina a zní takto:

„[J]ako třídy se označují velké skupiny lidí, které se navzájem liší svým místem v historicky určeném systému výroby, svým vztahem k výrobním prostředkům, svou rolí ve společenské organizaci práce a konečně nabývání a velikostí podílu na společenském bohatství. [...] Třídy jsou velké skupiny lidí, z nichž jedna si přivlastňuje práci druhé“ (Lenin 1950: in Bochénski 1994: 66).

Z této formulace pak jasně plyne, že hlavní myšlenka marxismu-leninismu spočívá v zastávání proletářské třídy a svrnutí buržoazie.

Jeden z mých informátorů uvedl zajímavou formulaci, jak chápe komunismus:

„Pokud mám zaujmout postoj ke komunismu, pak můj světový názor k němu je kladný. Myšlenky jako rovnost, svornost a bratrství; rozdělování bohatství podle zásluh a odměňování podle potřeb člověka čili jeho vztah k VLASTNICTVÍ výrobních prostředků jsou skvělé a jsou v příkrém rozporu s tak zvaným stalinismem nebo padesátými roky min. století“ (Rozhovor s 1GenB 11. 2. 2019).

Na tomto příkladu vidíme, že tento postoj je totožný s definicí marxismu-leninismu a vztahu výrobních prostředků. Můžeme usuzovat, že tento informátor sdílí své představy s komunistickou sovětskou ideologií, tedy marxismem-leninismem.

Zajímavou myšlenkou, kterou informátor zmínil, je rovnost, svornost, bratrství. Toto heslo se používalo v rámci francouzské revoluce (Ries 2010). Podle marxismu-leninismu se má vést boj s buržoazií a dosáhnout revoluce (Bochénski 1994: 71). Teprve pak zvítězí proletariát a dojde k osvobození dělnické třídy.

3.2.2 Společenské formace

V této části se dostáváme k fázím, kterými si stát musí projít, aby docílil komunismu. O těchto fázích se budeme bavit jako o společenských formacích. Podle Bochénského: „[u]rčitý historický typ společnosti s daným způsobem výroby, základnou a nadstavbou, které jsou pro ně charakteristické“ (Bochénski 1994: 89). Těchto formací existuje pět a to: „1) Prvobytně pospolná společnost

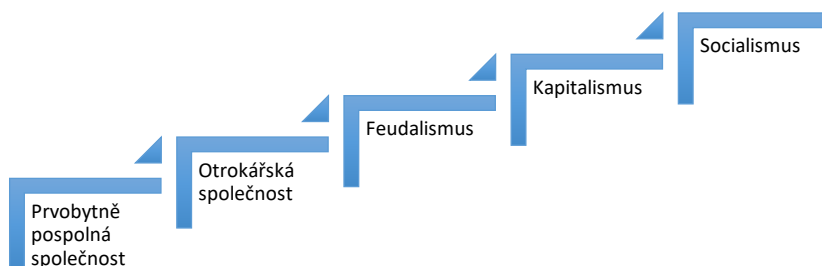
2) Otrokářská společnost

3) Feudalismus

4) Kapitalismus

5) Socialismus“ (Bochénski 1994: 89).

Můžeme si to zobrazit i ve formě pomyslných schodů.

Obrázek 1

Přeformulováno autorem, Zdroj: (Bochénski 1994: 89)

Socialismus je proto v marxismu chápán jako jedno z vývojových stádií společnosti, kterými si každá společnost musí projít, přičemž zastánci věří, že vrcholným stádiem je komunismus. V další části bych rád vysvětlil těchto pět period podle Bochénského v souvislosti s třídami a cestou k socialismu.

„[V]ýrobní síly prvobytně pospolné společnosti: sběračství, lov, nerozvinuté rolnictví a pastevectví. Neexistuje přebytek zboží, proto není možné vykořisťování; nemohou tedy existovat ani třídy. Nyní dochází k první revoluci. Provádí ji otrokáři, kteří zotročují doposud svobodné lidi. Tak vzniká druhá formace

Výrobní síly: velkoplošné obdělávání půdy, dobytčářství. Z toho plyne nutnost udržovat velký počet přísně organizovaných dělníků. Jsou zde dvě hlavní třídy: Otokáři a otroci.

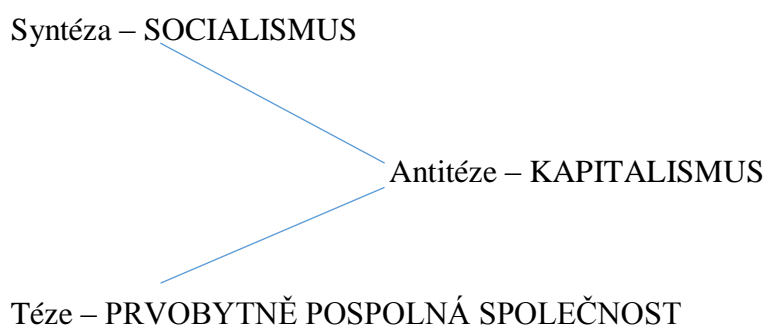
Na konci starověku dochází k druhé sociální revoluci, kterou provádějí feudálové. Vzniká feudalismus. Výrobní síly: zdokonalené rolnictví a řemesla. To je historicky zcela nepřesné, protože v daném případě nedocházelo k pokroku, ale naopak ke strašnému hospodářskému regresi.

Na konci této periody provádí buržoazie třetí sociální revoluci a tou je Velká francouzská revoluce, zde vzniká kapitalismus. Hlavním typem výroby je manufaktura, neexistuje soukromé vlastnictví lidí, ale statků. Hlavními třídami jsou kapitalisté a proletáři.

Nastává čtvrtá poslední revoluce, proletářská. Lidstvo vstupuje do fáze socialismu, který se však bez další revoluce má proměnit v komunismus. Výrobními silami je velký, mechanizovaný průmysl, kde neznají žádné soukromé vlastnictví“ (Bochénski 1994: 90).

Když se bavíme o minulém režimu v Československu, tak se nejspíše budeme bavit o fázi socialismu nebo snaze o jeho vybudování. V období roku 1948 vyhrála demokraticky zvolená komunistická strana a ČSR se tak stala satelitem SSSR, kde měl lid projít periodou socialismu, aby dosáhl komunismu.

Periody, jež jsou sepsány výše, můžeme chápat pomocí Hegelova schématu: téze – antitéze – syntéza: kde syntéza je socialismus, antitéze je kapitalismus a téze prvobytně pospolná společnost (Bochénski 1994: 92).

Obrázek 2

„[A]ntitéze je negací téze, syntéza negací antitéze, tedy je negací negace téze. Dějiny mají tak formu spirály. Zjišťujeme, že máme na začátku a na konci dvě beztřídní periody, prvobytně pospolnou společnost a socialismus. [...] tak dostáváme koloběh: socialismus je návratem k prvobytně pospolné společnosti, avšak na vyšší úrovni“ (Bochénski 1994: 92).

Zde se nám potvrzuje Hegelovo schéma na příkladu společenských formací. Dle marxismu má být socialismus návratem k prvobytně pospolné společnosti avšak na vyšší úrovni, kde společnost má být beztřídní. Podobné schéma stádií je i feudalismus – kapitalismus – socialismus.

„[T]ato teorie dějin je sociologická hypotéza, [...] nemůže proto být věčně platným zákonem, absolutní pravdou, za jakou ji měl Marx v důvěře k hegelovské dialektice“ (Bochénski 1994: 97). Tyto teorie a stádia vývoje, kde stát má projít různými periodami jsou jen

domněnky, protože nemůžeme tyto stádia podřídít formacím a celkovým vývojem v ostatních zemích.

Lenin sám zjistil, že feudalismus v Rusku nikdy nebyl (Bochénski 1994: 97).

3.3 Socialismus

O této periodě se budeme bavit v celé této práci, protože to byla jediná fáze, která se mohla v Československu uskutečnit. Slovo socialismus pochází od slova sociare, sdružovat se nebo sdílet (Heywood 2008: 117). Poprvé začali označovat své názory jako „socialismus“ stoupenci R. Owna a Saint-Simona začali ve Francii (Heywood 2008: 117). Socialismus byl od počátku míněn jako jakýsi odpor ke kapitalismu, tedy je alternativou zmírněného kapitalismu. Socialismus tedy pohlíží a více upřednostňuje lidi jako společenské tvory a pozoruje, nakolik je identita jednotlivce sociální interakcí, ke které dochází mezi lidmi a také členstvím ve společenských skupinách a formacích (Heywood 2008: 117). Dostáváme se zde k první kapitole naší práce, která byla z části věnována právě sociální interakci a lidem, jejichž myšlenky jsou utvářeny z části kulturou a jazykem. Když se bavíme o socialismu nebo o komunismu, musíme mít na paměti i to, že tyto pojmy jsou vždy tvořeny ze dvou elementů, a tou je ideologie a stranická politika (Bochénski 1994: 121). Tyto dva elementy se navzájem podmiňují a neexistuje jedno bez druhého. Dochází tak k vzájemné kontinuitě mezi těmito dvěma pojmy. Když někdo říká, že je věrný komunismu, tak také říká, že je věrný jak ideologii tzn. že v ni věří, ale také je věrný straně, tudíž je její součástí. Ideologie slouží nejprve jako teorie nebo nauka o tom, co a jak se má provádět a strana, která ji využívá nebo zneužívá ji teprve dostává do praxe. Bez ideologie komunismu, respektive marxismu-leninismu, nemůže strana existovat a zároveň toto platí i naopak. V hloubce myšlenky marxismu-leninismu můžeme najít mírnou diskontinuitu. Totiž v tom, že marxismus-leninismus hlásá, že jsou dvě třídy, buržoazie a proletariát. Toto binární pojetí není zas tak přesné a my si ukážeme proč. Podle marxismu-leninismu je strana malá elita proletariátu, tedy by měla být elitou dělníků.

Takže se skládá z nejlepších a nejmocně uvědomělých příslušníků proletariátu a to, že se ve skutečnosti komunistická strana skládá především z inteligence, nečiní marxismu-leninismu vůbec žádné potíže (Bochénski 1994: 122). Zde se nám odkrývá pravá podstata této ideologie a tou je, že sami komunisté se neztotožňují s dělníky. [...] „Intelektuálové se totiž neuznávají jako samostatná třída. Je to spíš „nezakotvená vrstva“, jejíž příslušníci patří buď k proletariátu nebo buržoazii“ (Bochénski 1994: 122). Lidé v komunistické straně tedy mohou patřit do této vrstvy intelektuálů a ve skutečnosti jejich identita patří spíše k buržoazii, i když podle víry v marxismus – leninismus by měla patřit k proletariátu. Strana je elitou proletariátu, ale ve skutečnosti v ní můžeme spatřit prvky buržoazie. Mohli bychom si položit otázku, proč po ostatních lidech chtějí, aby byli součástí této ideologie a jednali v souladu s ní, když sama strana tyto ideály nenaplnuje? Totéž otázka. Pokud bychom zkoumali tento jev více do hloubky, nejspíše by nás tyto myšlenky zavedly ke zkoumání aspektu, který se týká jazyka a jeho používání v autoritativním diskurzu. Nejspíše bychom narazili na Jurčakovo dílo „*Everything was forever, until it was no more*“ (2005), kde se věnuje právě způsobu jazyka uvnitř autoritativního diskurzu v období pozdního socialismu v Rusku, kde zkoumá vztah mezi performativní a konstativní dimenzí. Vysvětluje formy jazyka u strany a u lidu jimiž je tento jazyk předkládán.

3.4 Představy o komunismu

V průběhu času se začalo hovořit o nejméně čtyřech etapách namísto Marxových dvou etap. První je na cestě k socialismu, v socialismu, na cestě ke komunismu a poslední čtvrtá v komunismu (Bochénski 1994: 132). To zajisté vysvětluje, proč v Československu mnoho lidí mluvilo o stádiu, že jsme na cestě k socialismu nebo, že tu bylo budování socialismu, jak mi sdělil informátor v rozhovoru. Když jsem se ho zeptal na komunismus v Československu, odpověděl, že „komunismus tu nikdy nebyl, pouze budování socialismu“. Tehdejší

Československo tedy podle této výpovědi nedošlo ani k fázi socialismu, pro některé lidi však ano. V roce 1960 byla ČSR přejmenována na ČSSR a tehdy jsme se stali socialistickou republikou, alespoň minimálně formalisticky zde socialismus byl. Představa, že tu bude někdy komunismus, byla nejspíš hodně vzdálená budoucnost pro ty, kteří tomu věřili.

Dřív, než bude dosaženo posledního stádia, musí být podle Bochénského splněny tři podmínky, a to:

1. Úplné zničení vykořisťovatelských tříd (ve všech zemích světa, nejen v jedné konkrétní). Tudíž musí být dokončena světová revoluce.
2. Druhou podmínkou je výstavba velké průmyslové základny.
3. Jako poslední podmínka je uváděna výchova nového komunistického člověka. To znamená, že tento nový člověk bude natolik identifikovaný se společností, že jeho vlastní zájmy nebude možné oddělit od společenských (Bochénski 1994: 136), přesněji řečeno od autoritativního diskurzu.

Jelikož se zdá, že každá lidská bytost se stále vyvíjí a lidská identita je ve skutečnosti velmi dynamická a může se měnit každým dnem, alespoň z malé části, je poslední podmínka velice utopická a nemyslím si, že by tato výchova byla po celý život tohoto nového komunistického člověka neměnná, ba naopak. Ve skutečnosti může být velice pružná.

Tuto kapitolu jsem nazval Představy o komunismu, protože vše, co jsme v ní probírali, je pouhou představou a předkládanou alternativou, jak by společnost mohla vypadat. Definice tohoto termínu je velice obtížná. Z toho důvodu, jak tvrdí J. Kabát, „[k]omunismus se přesně definovat nedá, protože ještě nikdy v historii nebyl. Nikdy ani nenastal a nikdy neexistoval. Něco, co neexistovalo, by se mohlo definovat podle představy, jak by to mohlo jednou vypadat“ (Kabát 2011: 9). Představy lidí o komunismu založené na žité zkušenosti v minulosti, se díky sociální interakci mezi generacemi stávají místy kolektiv a kolektivního vědomí, kde dochází ke sdílení vzpomínek a názorů v rodině napříč generacemi, kde z části jsou názory tvořeny

myšlením, kulturou, jazykem, kolektivní paměť a současnými diskurzy, které putují společností. Docházíme k tématu, jak se v rodině sdílí Představa o komunismu z pohledu tří generací.

Z pozice našeho výzkumu budeme nahlížet na komunismus jako na ideologii, která je ušlechtilá, avšak její realizace v podání politické strany je odstrašující. V závěru této práce zhodnotíme, zda se s tímto pojetím ztotožňují či nikoliv.

TERÉNNĚ-VÝZKUMNÁ ČÁST

V této části práce se zaměřím na metodologii, analýzu a ukáži teorie, které se projevují v rozhovorech s informátory. Také představím strukturu výzkumu a informátory, kteří mně poskytlí potřebná data, ze kterých čerpám v této práci.

1. Metodologie

Abychom si mohli odpovědět na výzkumné otázky, zvolil jsem pro svůj výzkum ilustrativní vzorek tří rodin, v nichž jsem zkoumal tři generační perspektivy na téma komunismu.

Celkem jsem provedl devět kvalitativních rozhovorů. Generace jsou řazeny chronologicky, tedy první generace nejstarší a třetí nejmladší. Ve svém výzkumu jsem se snažil zjistit, jakým způsobem se utváří představy o komunismu u nejmladší generace, která období českého socialismu nezažila, tudíž nemohou postavit své názory na žité minulosti a na přímé zkušenosti.

V tématu mě tedy nejvíc zaujala myšlenka, že generace, již jsem sám součástí, tuto dobu nezažila, přitom na ni má nějaký názor. Kde se tento názor bere a co ho primárně utváří? To jsou otázky, které bych chtěl touto prací zodpovědět.

Ve výzkumu jsem oslovil i rodiče a prarodiče v okruhu rodiny, která by mohla mít vliv na nejmladší generaci, protože podle Jurčaka existuje silná vazba mezi rodiči a dětmi a také kontinuita společenského a politického vědomí, které mezi sebou generace mohou sdílet (Jurčák 2018: 47).

1.1 Typ výzkumného plánu

Metodu pro můj výzkumný plán jsem zvolil případovou studii. Tato metoda bere ohled na zkoumaný objekt, kterým je v našem případě rodina. Kladl jsem důraz na osobní studii tohoto typu, protože se věnuje jednotlivcům v dané rodině a také se věnuje postojům a minulosti. Podle této metody lze říci, že při zkoumání jednoho případu můžeme porozumět případům, které jsou

podobné. Tuto metodu poprvé představil Frederic Le Playem (Healy 1947). Díky ní dokážeme pochopit fenomén v hlubším kontextu a porozumět jednotlivcům v souvislosti s jejich narativními rozhovory.

1.2 Získávání a zpracování dat

Data v mém výzkumu jsem získal pomocí polostrukturovaných rozhovorů, které jsem zaznamenával na diktafon a následně přepsal do polostrukturované formy. Pro můj výzkum jsem zvolil typ kvalitativní, aby byl více kladen důraz na jednotlivce. Každý informátor byl zaznamenáván pomocí audiozáznamu a následně anonymizován. Vedení rozhovorů s informátory bylo individuální. S každým informátorem jsem provedl rozhovor zvlášť v soukromí tudíž se informátoři navzájem neovlivňovali.

Data byla zpracovávána metodou kontrastu a srovnávání, odlišení např. dvou identifikovaných kategorií, nalezení rozdílů přesto, že mají zároveň mnoho společného. Ve výpovědích si všímám, zda odpovídají nebo neodpovídají starším generacím a hledám shodu u rodičů nebo prarodičů. Výzkum této práce se zaměřuje na výpovědi informátorů všech tří generací. V práci se zaměřuji na obecné fungování paměti o tom, jak se vzpomínky uchovávají a vybavují. Věnuji se koncepci paměti a vzpomínání a tomu, jak se paměť rekonstruuje při vzpomínání.

Člověk, když vzpomíná, tak rekonstruuje vzpomínky z minulosti do přítomnosti pomocí záchytných bodů z minulosti, díky kterým může vzpomínku uchopit. Tyto body popisuje Halbwachs jako referenční rámce, díky kterým si jedinec dokáže vybavit danou situaci v čase. Mluví tak o tom, že paměť je sociálním konstruktem přítomnosti (Halbwachs 2009). Výpovědi mých informátorů na tehdejší dobu jsou tedy zrekonstruované vzpomínky, konstruované do přítomnosti. Jelikož mladá generace předrevoluční období nezažila, může také podléhat těmto rekonstrukcím, jakožto obecně probíraným diskurzům v okruhu rodiny. Ve svém výzkumu

jsem si vědom i toho, že i já mohu být těmito diskurzy ve výpovědích informátorů ovlivněn. Důležité je mít na paměti, jak už jsme uvedli v kapitole druhé (teoretická část), že výpovědi informátorů mohou mít pozměněné formy performativní dimenze. Může se pak stát, že výpovědi mohou být rekonstrukcí minulé vzpomínky, která ale podléhá diskurzům přítomnosti ve společenském veřejném prostoru. Ve výzkumu jsem srovnával zvlášť generace a zvlášť rodiny a porovnával data navzájem. Výzkum jsem se snažil zrealizovat jako nezaújatý pozorovatel mezi třemi generacemi. Moje pozice ve výzkumu setrvala v narativní formě. Musím zdůraznit, že i odpovědi mých informátorů ve výzkumu, by mohly dopadnout jinak, pokud bych se ptal jiným způsobem. Mohu tedy i jako pozorovatel hrát důležitou roli mezi vztahem výzkumníka s informátorem.

1.3 Výběr informátorů a etika výzkumu

K výběru informátorů potřebných pro mou práci jsem využil metody sněhové koule

„Výběr jedinců z málo početných, mezi obyv. rozptýlených a špatně dostupných skupin, pro něž neexistují a obtížně se sestavují opory výběru pro pravděpodobnostní výběry a uvnitř nichž dochází ke kontaktům. Metoda spočívá v počátečním vyhledání několika osob a poté v kontaktování těch dalších členů skupiny, na které již vybraní lidé odkázali.“ (Řehák 2018).

Nejprve jsem oslovil nejmladší generaci a poté díky této metodě navázal kontakt s jejich rodiči. Stejným způsobem jsem získal do výzkumu i informátory poslední generace, která se stala součástí mého výzkumu. Věk nejstarší generace se pohybuje okolo 75 let. Věk střední generace se pak pohybuje okolo 50 let a poslední nejmladší generaci je ve výzkumu od 20 do 33 let.

Z etických důvodů jsem informátory anonymizoval. Jedná se o citlivé informace politického typu. Dalším důvodem je zachování vzájemných vztahů v rodinách.

Představení informátorů

1GenA – Žena, 70 let, věřící, Hospodářství, **2GenA** – Žena, 49 let, dělnice, **3GenA** – Žena, 20 let, studentka Filosofické fakulty.

1GenB – Muž, 85 let, bývalý důstojník a člen KSČ, **2GenB** – Žena, 55 let, OSVČ, **3GenB** – Žena, 33 let, OSVČ.

1GenC – Žena, 75 let, Dělnice, **2GenC** – Žena, 48 let, úřednice, **3GenC** – Muž, 22 Let, Projektant strojího průmyslu.

2. Analýza

Pro naše analyzování si musíme nejprve vytvořit kategorie, v nichž budeme analyzovat odpovědi informátorů. Následně si vytvoříme tabulky, ve kterých zakódujeme odpovědi a poté vyhledáváme shody či rozdíly.

Otázky v rozhovorech jsou tvořeny následujícím způsobem.

1. Otázky rozhovorů – pro 1. a 2. gen se liší oproti otázkám 3. gen z důvodu, že nejmladší generace období autoritativního systému nezažila.
2. Pro analýzu jsem vybral otázky č. 1, 4, 7 a 8 pro (1. 2. gen) a otázky č. 1, 2, 3, a 6 pro (3. gen). Vytvořil jsem kategorie, což jsou otázky v chronologické posloupnosti.

Generace jsou podobě uvedeny pod zkratkami následovně: 1Gen jako generace nejstarší, 2Gen jako generace střední a 3Gen jako generace nejmladší. Každý jednotlivec ve výzkumu má tak za označením 1 až 3Gen písmeno náležící podle konkrétní rodiny A, B nebo C. Pro náš výzkum jsme si vybrali 4 otázky, které jsou nejdůležitější z rozhovorů ve vztahu k výzkumným otázkám.

1

¹ Legenda k následujícím tab. 1 až 3 pro **1Gen** a **2Gen**.

Kategorie 1 = otázka: Jaký máte názor na komunistický režim a co si o něm myslíte?

Kategorie 2 = otázka: Myslíte si, že váš postoj ke komunistickému režimu ovlivňuje vaše děti?

Kategorie 3 = otázka: Máte stejná názor jako vaše rodiče/děti?

Kategorie 4 = otázka: Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidíte v tom rozdíl?

Legenda k následujícím tab. 1 až 3 pro **3Gen**.

Kategorie 1 = Co si myslíš o komunistickém režimu?

Kategorie 2 = Co výrazně utváří tvůj názor?

Kat	1GenA	2GenA	3GenA
1	Negativní ke komunismu	Negativní vztah ke komunismu	Negativní vztah ke komunismu
2	Určitě ovlivňuje	Ano ovlivňuje	Převážně rodina
3	Mám stejný názor – děti	Mám stejný názor jako rodiče	Mám podobný názor
4	Vidím v tom rozdíl	Vidím v tom rozdíl	Vidím v tom rozdíl

Tabulka 1 – Rodina A – Odpovědi 1,4,7,8 a 1,2,3,6 (3Gen); Zdroj: Vlastní výzkum

Podle těchto výsledků u rodiny **A** vidíme, že všechny tři generace mají negativní vztah ke komunismu a reflektují sami sebe a své názory v odrazu svých dětí – jsou si vědomi, že do jisté míry svými názory mohou ovlivňovat své děti (kategorie 2). Všichni mají stejný názor jako rodiče či děti a všichni dokáží rozeznat rozdíl mezi režimem a ideologií viz tabulka 1 (kategorie 3 a 4).

Kat	1GenB	2GenB	3GenB
1	Kladný ke komunismu	Negativní vztah ke komunismu	Negativní vztah ke komunismu
2	Neovlivňuje své děti	Ano ovlivňuje	Převážně rodina
3	Nemám stejný názor/ děti	Nemám stejný názor jako rodiče	Mám podobný názor
4	Vidím v tom rozdíl	Vidím v tom rozdíl	Vidím v tom rozdíl

Tabulka 2 – Rodina B – Odpovědi 1,4,7,8 a 1,2,3,6 (3Gen); Zdroj: Vlastní výzkum

Kategorie 3 = Máš na to stejný názor jako tvoje rodiče?

Kategorie 4 = Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidiš v tom rozdíl?

U rodiny **B**, tabulka č. 2 vidíme, že informátor první generace má odlišný názor na komunismus než další dvě generace. Informátor **1GenB** tvrdí, že jeho názor neovlivňuje jeho děti Všichni si, ale uvědomují rozdíl mezi režimem a ideologií viz tabulka 2.

Kat	1GenC	2GenC	3GenC
1	Kladný ke komunismu	Kladný vztah ke komunismu	Neutrální názor na komunismus Avšak ze 4. Ot. Vyplývá, že má spíše negativní vztah ke komunismu
2	Neovlivňuje své děti	Myslím, že ne, ale ať to posoudí	Převážně rodina, hlavně otec
3	Rozhodně stejný názor	Stejný názor jako maminka	Částečně, autoritou je otec. Některé názory přebírá i nevědomky
4	Necítí žádný rozdíl	Nevidí rozdíl, posuzuje 2 období. Minulost a současnost. Ne však ideologii vs. režim	Vidím v tom rozdíl

Tabulka 3 – Rodina C – Odpovědi 1,4,7,8 a 1,2,3,6 (3Gen); Zdroj: Vlastní výzkum

Z tabulky č. 3 vidíme, že informátor **3GenC** má odlišný názor než jeho rodič a prarodič. V této tabulce jeho rodič i prarodič tvrdí, že svými názory své děti neovlivňují, ale informátor **3GenC** naopak říká, že jeho názor je převážně tvořen právě rodinou. Jako poslední bod můžeme vidět, že **1GenC** a **2GenC** nevidí rozdíl mezi režimem a ideologií, naopak **3GenC** ano. Informátor **3GenC** z tabulky 3 nám v rozhovoru v první otázce sděluje, že má neutrální názor na komunismus. V další položené otázce, jestli se doma baví o politice, mi sdělil(Ot.4):

„S otcem a babičkou (jeho matkou) hodně. Jak v rámci dnešního dění, tak historie. Ačkoliv babička byla ve straně a dodnes má ke starému režimu sympatie, takže je velice zaujatá.“
(Rozhovor s informátorem 3GenC 23. 4. 2019).

Z toho pak jasně plyne, že jeho názor na otázku č. 1 není neutrální, ale spíše má ke komunismu negativní vztah viz tabulka 3. Zajímavé také je, že má spíše negativní názor, přitom jeho matka má názor spíše pozitivní. Přesto nám sdělil, že jeho názor primárně utváří rodina. Měl by tedy jeho názor být spíše pozitivní, aby došlo ke kontinuitě s matkou. Je to tím, že tento informátor sdílí přece jenom názor primárně z rodiny, ale z pohledu otce a ne matky.

Následující tabulky jsou tvořeny podobným způsobem. Kategorie jsou uspořádány chronologicky. Tabulky jsou rozděleny po generacích. ²

² Legenda k následujícím tab. 4 a 5 pro **1Gen** a **2Gen**.

Kategorie 1 = otázka: Jaký máte názor na komunistický režim a co si o něm myslíte?

Kategorie 2 = otázka: Myslíte si, že váš postoj ke komunistickému režimu ovlivňuje vaše děti?

Kategorie 3 = otázka: Máte stejná názor jako vaše rodiče/děti?

Kategorie 4 = otázka: Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidíte v tom rozdíl?

Legenda k následující tab. 6 pro **3Gen**.

Kategorie 1 = Co si myslíš o komunistickém režimu?

Kategorie 2 = Co výrazně utváří tvůj názor?

Kategorie 3 = Máš na to stejný názor jako tvoje rodiče?

Kategorie 4 = Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidiš v tom rozdíl?

Kat

1	Převažuje spíše kladný názor na komunismus
2	Převažuje spíše, že své děti neovlivňují
3	Převažuje spíše, že mají stejný názor jako rodiče/děti
4	U této otázky spíše vidí rozdíl, ideologie vs. režim

Tabulka 4 – 1. generace; Zdroj: Vlastní výzkum

Kat

1	Převládá spíše negativní vztah ke komunismu
2	Převládá spíše, že děti rodiče ovlivňují
3	Převládá spíše, že mají stejný názor jako rodiče
4	Převládá spíše, že vidí rozdíl, ideologie vs. režim

Tabulka 5 – 2. generace; Zdroj: Vlastní výzkum

Kat

1	Absolutní shoda, všichni mají negativní názor
2	Absolutní shoda, primárně je názor utvářen rodinou
3	Absolutní shoda, všichni mají stejný názor jako rodiče
4	Absolutní shoda, všichni vidí rozdíl, ideologie vs. režim

Tabulka 6 – 3 generace; Zdroj: Vlastní výzkum

Zde jsme si ukázali, jak generace hledí na tento fenomén a jaké názory převažují v konkrétních generacích. Vidíme zde rozdíly v generacích, kde první generace má na komunismus spíše

kladný názor (viz tabulka 4), zatímco generace druhá má převážně negativní názor. Druhá generace si uvědomuje, že svými názory do značné míry může ovlivňovat své děti. Naopak 1. Generace si myslí, že svými názory neovlivňuje své děti. První a druhá generace se shoduje převážně v tom, že sdílí názor se svými rodiči. Toto platí i u třetí generace. U kategorie 4 všichni ve všech generacích převážně vidí rozdíl mezi komunistickým režimem a ideologií.

Z tabulky č. 6 se můžeme dozvědět, že se ve všech rodinách všichni z nejmladší generace shodují. Všichni z **3Gen** mají negativní názor na komunismus, jejich názor jim primárně utváří rodina a mají stejný názor jako jejich rodiče nebo alespoň jako jeden z rodičů. **3Gen** dokáže vidět též rozdíl mezi komunistickým režimem a ideologií. Ve všech kategoriích u třetí generace můžeme vidět absolutní shodu.

Když si přečteme otázku, týkající se života v autoritativním režimu u první generace v přílohách, tak zjistíme, že všichni z této generace říkají, že nic jiného neznali. Nalezneme další absolutní shodu ve všech třech rodinách první generace. Jestli nic jiného neznali, pak nemohli nalézt srovnání s režimem jiným, a to může být jeden z faktorů, proč většina z této generace hodnotí komunismus negativně. Samozřejmě nemůžeme opomíjet případ o sedlákovi, který jsem nastínil v kapitole o kolektivní paměti. Totiž, že názory se mohou utvářet také podle křivd vykonaných na člověku autoritativním systémem. Informátoři, ať už se jedná o jakoukoliv generaci, mohou podléhat také diskurzům současné společnosti, proto také informátorka **2GenC** uvedla do rozhovoru na otázku č. 1: „Nemám na něj názor. Co tak slýchám, tak by nejspíš měl být špatný“ (rozhovor s informátorem 2GenC 23. 4. 2019). Měl by být špatný, protože tento informátor je nejspíš součástí diskurzu, který určuje komunismus jako něco špatného. Ovšem tomuto diskurzu nepodléhá, protože s ním nesdílí názor. Svůj názor sdílí se svými rodiči. Utváří ho tedy opět rodina.

Jsem si vědom toho, že výsledky výzkumu mohly být částečně ovlivněny dalšími proměnnými. Například vzděláním účastníků výzkumu nebo mojí osobností jakožto výzkumníka a mým lidským vztahem s nimi. Tyto proměnné však nebyly cílem práce. Musíme brát v potaz důležitý fakt, že výsledky tohoto výzkumu nemají za cíl být obecně platnými zákonitostmi pro všechny členy „nejmladší generace“.

3. Interpretace výsledků ze čtyř perspektiv

Tato kapitola nám poslouží k pochopení implementace teorie, které jsme se věnovali v první části a následně zasadili do výzkumu, který jsme popisovali v předešlé kapitole.

V Československu roku 1989 došlo k sametové revoluci a rozpadu socialistického státu. Postupně následoval rozpad celého východního bloku a lidé v Československu začali toto překonané období socialismu, které trvalo 41 let, nazývat „za komunistů“ nebo „komunismu“. Docházelo k budování nové identity Čechů. Tato nová identita se budovala převážně ve změně symbolů, které byly spojovány se socialismem. Jde například o státní symboly, strhávání soch nebo přejmenování míst (Mayer 2009: 19). O těchto symbolech jsme hovořili v první kapitole o kultuře. Nastává otázka, zda berou lidé socialismus jako něco špatného a chtějí se od této minulosti oprostit a zapomenout, anebo se dál ztotožňovat.

„[M]nohokrát se namítalo, že se komunistická strana ocitla na okraji politické scény, že za stabilitu svých volebních preferencí vděčí starším generacím a zanikne spolu s nimi. Ale v roce 2002 „neokomunisté“ z KSČM stále odolávají a jeden z nich je místopředsedou parlamentu“ (Mayer 2009: 20).

Přetrvávání „komunismu“ ve společnosti je nadále „patrné“. Většina společnosti, ale byla za revoluční rok 89 ráda a celkový diskurz této společnosti byl antikomunistický. Podle Mayera, když bychom se zeptali na otázku „„Co jste dělali před deseti lety?“ v Paříži zcela neškodná, může lidi v Praze uvádět do rozpaků, neboť – by museli říci, že žili normálně, a to nejde“ (Mayer 2009: 20). Na tomto příkladu vidíme, že společnost se v tu dobu ocitala mezi veřejným společenským diskurzem, který směřoval k antikomunismu. Tvrdit tedy veřejně, že jsme žili normálně, by bylo společensky nevhodné. Tento diskurz byl nejspíše natolik silný, že se stal oficiální pamětí nového svobodného státu. Ne jenom, že tato paměť zasahovala celou společnost, ale vstoupila i do myslí jednotlivců, kteří se touto pamětí mohli nechat ovládnout. Kolektivní paměť se stala velice antikomunistickou. Vzpomeňme na kapitolu o kolektivní

paměti o Halbwachsovi, kde jsme psali, že individuální paměť je společensky podmíněná. Paměť má sice každý jednatel, ale tvar této paměti získává teprve až v kolektivu (Assmann 2001: 36). I tehdy mohla být kolektivní paměť vzpomínkou na minulost, ale také mohla podléhat antikomunistickým diskurzům. Do jaké míry je tedy názor člověka jako jednotlivce a do jaké míry jako názor kolektivu? Mohl člověk, který byl oddán komunistickým ideálům, najednou podlehnout těmto diskurzům a změnit svůj názor? Názor nejstarší generace je v mém výzkumu buď ovlivňován křivkami v osobním životě za tohoto režimu nebo je tvořen právě kolektivní pamětí, která se vytvořila po roce 89. S odstupem času se ale tyto diskurzy mohou měnit. Z národa, který byl nejdříve spojován s antikomunistickou identitou, se v dnešní době lidé potýkají s diskurzem s opačnou perspektivou. To vidíme na následujících příkladech výpovědí dvou informátorů.

Jaký máte názor na komunistický režim?

„Nemám na něj názor. Co tak slýchám, tak by nejspíš měl být špatný. Ale já to tak nevnímám“
(Rozhovor s informátorem 2GenC, 23. 4. 2019).

Myslíte si, že váš postoj ke komunistickému režimu ovlivňuje vaše děti?

„Já doufám, že jo. Já bych byla strašně ráda, kdyby si děti z toho jako...protože dneska ty lidi strašně rychle zapomněli na to jaký byl komunismus. V 89tým byla většina národa ráda, že jsou komunisti pryč a teď se vrací takový to, že lidi říkají a ono to nebylo tak špatný a ono to bylo dobrý, vždyť byla práce a nemusel ses bát o práci a zdravotnictví že bylo to...a já si myslím, že to možná byla pravda, ale jako mně je rozhodně líp teď a jsem ráda, že tu nejsou komunisti“ (Rozhovor s informátorem 2GenA, 28. 4. 2019).

Zde vidíme dva odlišné názory dvou informátorek, kde první by mohla být ovlivněna diskurzem devadesátých let (**2GenC**) a druhá (**2GenA**) by mohla podléhat diskurzům současnosti. Musíme brát v potaz i zkušenosti ze života informátorů, za jakých podmínek

vyrůstali a jaké měli zkušenosti s režimem. Toto však není součástí práce a my se zaměřujeme na kolektivní paměť.

Ať už názor informátorů podléhá jakýmkoliv diskurzům, právě díky komunikaci a sociální interakci mezi členy rodin, kde hraje roli i způsob formulování těchto diskurzů, si vytváří mezi skupinou zvláštní místo kolektiv, kde se vytváří, nazveme to třeba „rodinná představa“. Tato rodinná představa může podléhat diskurzům jednotlivých generací a utvářet jednotvárné místo kolektivní paměti, kde si nejmladší vrstevníci v rodině doslova půjčují tyto rodinné představy a sdílí s rodinou názor.

V našem výzkumu jsme se dozvěděli, že druhá generace má spíše negativní názor na komunismus a třetí nejmladší generace se ve všech případech shodla na tomtéž. Všichni tvrdí v **3Gen**, že jejich názor je primárně utvářen rodinou. Vyšlo nám, že je utvářen nejen rodinou, ale také souhlasí s **2Gen**, která má převážně negativní názor. Došli jsme do fáze, kde kolektivní paměť určuje názory nejmladší generace, která toto období nezažila a také k tomu, že podle Jurčaka „[e]xistuje silná vazba mezi rodiči a dětmi a kontinuita společenského a politického vědomí“ (Jurčák 2018: 47). Tato silná vazba existuje díky rodině, kde její členové navazují sociální interakci a komunikují mezi sebou a kde je silné pouto důvěry. Navzájem sdílí své představy, postoje a zkušenosti. Vytváří se místo kolektivní paměti politického vědomí, kde, jak jsme si ukázali, děti a rodiče mezi sebou sdílí své názory a postoje.

Mohli bychom tvrdit, že každá rodina je tvořena nějakou kolektivní pamětí a že každá má nějaký vztah k české minulosti v období socialismu. Buď se přiklání ke komunismu a nevidí v něm nic špatného nebo jejich zkušenosti, které jsou sdíleny právě skrz kolektivní paměť, jim říkají, že je nutno se od této ideologie odpoutat. Kdyby tomu tak bylo, tak by společnost byla postavena před jakousi možností výběru, buď pozitivní nebo negativní názor. V prvním případě se může jednat o formu nostalgie a ohlížení se zpět do komunistické minulosti. Lidé se ohlíží na kulturní rituály, které byly součástí starého systému nebo socialistické kulturní produkce

(Buden 2013: 62). Zkrátka jim něco v současnosti schází a chtějí zpět to, co bylo dřív. Právě to je součást kulturní paměti (Buden 2013: 62). „[T]o, co si dnes kulturní paměť z této minulosti už není schopna uchovat, je právě tato výlučně komunistická zkušenost politického angažmá. Jde tu o něco, co bylo jakožto triviální fakt svého času naprosto zřejmé i zcela řadovému členu revoluční komunistické strany, totiž, že jeho prvořadým cílem je vybudování lepšího světa. [...] Tato světovost komunistické politické zkušenosti je tím, na co si žádná kulturní paměť již nedokáže vzpomenout“ (Buden 2013: 63). Tím pádem nás komunismus jako součást naší minulosti nespojuje dohromady, ale spíše rozděluje na dva tábory.

3.1 Teorie kognitivní disonance

S touto teorií přišel L. Festinger v rámci sociální psychologie. Podle této teorie mohou být

„[m]yšlenky, postoje a přesvědčení („kognice“) vzájemně konsonantní, disonantní či irelevantní. Zastávání disonantních přesvědčení vyvolává kognitivní disonance, nepříjemný stav aktivace, který motivuje člověka omezit disonanci tak, že některé kognice přidá, odstraní nebo nahradí“ (Hewstone, Stroebe 2006: 310).

Kognitivní disonance je tedy jakýsi rozpor ve vědomí. Navzájem se vylučující názory či postoje. Je-li pro jedince určitý postoj nepříjemný, dochází tak ve vědomí k disonanci a následně jedinec může změnit svůj postoj, který je pro něj přívětivější. Člověk si může daný postoj odůvodnit. Toto odůvodnění je pro jednotlivce jednodušší než přijmout změnu postoje.

Tyto disonantní změny v postojích můžeme také najít v našem výzkumu a mohou být jedním z aspektů, jak vysvětlit změnu názoru či postoje člověka.

Na následujícím příkladu si ukážeme příklad kognitivní disonance u informátora **3GenC**.

Co si myslíš o komunistickém režimu?

„V jádru je myšlenka hezká, ale je to utopie. Naše vnímání komunismu je hodně odvozeno od toho, jak to tu probíhalo během let 1948–89. Můj názor je v podstatě neutrální, ale nechtěl

bych aby tu tento režim teď byl. Ačkoli některé prvky by sem uvítal, některé zase tvrdě odsoudil“

(Rozhovor s informátorem 3GenC, 23. 4. 2019)

Na první otázku, co si myslí o komunistickém režimu, odpověděl, že má neutrální názor.

Bavíte se doma o politice?

„S otcem a babičkou (jeho matkou) hodně. Jak v rámci dnešního dění, tak historie. Ačkoli babička byla ve straně a dodnes má ke starému režimu sympatie, takže je velice zaujatá“

(Rozhovor s informátorem 3GenC, 23. 4. 2019)

V druhé otázce vidíme, že se jeho postoj změnil a je spíše negativní, protože popisuje, že babička má sympatie ke starému režimu, tudíž je zaujatá. Z tohoto plyne, že informátor měl zpočátku vyjádřit svůj názor, který popsal neutrálně ke vztahu ke komunismu. Tento neutrální názor mohl být ovlivněn kolektivní pamětí anebo diskurzem, na nějž informátor narazil. Něco bylo špatné a něco dobré. V této pozici nenalézá vztah k binárním opozicím buď negativní anebo pozitivní, o kterých jsme se bavili výše a popisuje věci tak, jak si myslí, že by měly být. U druhé otázky však vidíme, že se tento postoj změnil. Došlo tak k vnitřní disonanci, která změnila postoj k první otázce.

Ukázalo se, co si informátor skutečně myslí. Není to jen otázka kognitivní disonance, která může vysvětlit náš postoj k fenoménu, ale také aktérů v maskách, kterými se budeme zabývat na závěr této kapitoly.

3.2 Paměť jako sociální konstrukt

Na začátku jsme hovořili o individuální a kolektivní paměti. Vzpomínky má každý jednatel v rámci individuální paměti, ale tato paměť se utváří v závislosti na kolektivu (Assman 2001: 36). Paměť zde nebudeme chápat jako soubor vzpomínek naší minulosti, uchovávané v pamětech jednotlivců, ale jako soubor historických událostí, jež jsou součástí paměti národa.

Mluvíme tak o kulturní paměti. Problém nastává v diskurzech, které se v různých epochách mění v souvislosti s historií. Minulost je tak konstruována znovu a znovu, čímž podléhá novým a novým diskurzům. Nastávají pak situace, kde se mění kulturní paměť a jednotlivci, jenž jsou součástí kultury, nedokáží uchopit svoji kulturní paměť jako něco, co chápou a čemu rozumí. Zkrátka ztratí přehled ze své historie a nedokáží si poradit s diskurzem, který jsou aktuální. Naráží tedy na kulturní paměť, která je člověkem konstruovaná. Jedinec hledá vazby v každodenním životě té doby, aby pochopil souvislosti a dokázal se ztotožnit s kulturní identitou. Tyto souvislosti však nenalézá v každodennosti, protože zkrátka neexistují a ty jež by mohly vysvětlit každodennost za období autoritativního diskurzu, už mohou být pohlceny kolektivní pamětí. Ta je jako součást ztráty kulturní paměti připoutaná na veřejný diskurz současnosti.

Stává se součástí tábora lidí, kteří mají názor buď negativní nebo pozitivní. Ti, kteří dokáží objasnit každodennost socialistického života v Československu už mohou být terčem kolektivního diskurzu. Paměť, obzvláště ta kulturní, může být tedy „[d]o velké míry rekonstrukcí minulosti, při níž si pomáháme údaji vypůjčenými z přítomnosti a která je předpřipravena jinými rekonstrukcemi z minulých období, z nichž vychází již pozměněný obraz minulosti“ (Halbwachs 2009: 113).

Jedna z možností, čeho se pak jedinec, který období socialismu nezažil, může chytit, je názor sdílený v rodině napříč generacemi, ovšem s možností podléhání pozměněným obrazům minulosti.

3.3 Lefortův paradox

A. Jurčák ve své knize uvádí jev, který nazval Lefortův paradox.

„[j]de o rozkol mezi ideologickým prohlášením (zrcadlícím teoretické ideály osvícenství) a ideologickou vládou (projevující se praktickými zájmy politické autority moderního státu). Paradox [...] se týká skutečnosti, že původ ideologické vlády nesmí být zpochybněn.

Ideologická vláda se tímto ocitá mimo působnost ideologického prohlášení a toto prohlášení činí neadekvátním.“ [...] „[V]e státě založeném na komunistických ideálech se Lefortův paradox zjevuje v proklamovaném cíli absolutního osvobození společnosti a jednotlivce [...] a sovětský občan by se měl podřídít stranickému vedení, měl vyznávat kolektivistickou morálku a potlačit v sobě individualismus a zároveň měl být tentýž občan osvícenou a nezávisle myslící, zvědavou a tvůrčí individualitou prahnoucí po poznání“ (Jurčák 2018: 23-24).

Zde vidíme rozkol mezi samotnou ideologií, který se ukrývá přímo v ideologii marxismu-leninismu. Tento paradox je tím samým paradoxem, když jsme v kapitole o socialismu mluvili o straně jakožto malé elitě proletariátu, která je spíše intelektuální buržoazií. Jedná se tedy o jakýsi kontinuální rozkol mezi stranou a samotnou ideologií. Zároveň se tento paradox objevuje v postoji k člověku. Stranická politika chce, aby v sobě nový komunistický člověk potlačil individualismus. V kapitole o socialismu jsme zmínili, že lidská identita je ve skutečnosti velmi dynamická a může se měnit každý den. Pokud tomu tak opravdu je, tak tento jev je nejenom paradoxem, ale také i velkou utopií. Člověk v sobě zkrátka potlačit individualismus nedokáže. Tím pádem i výpovědi mých informátorů jsou velmi individuální tvorbou a jsou závislé na výši vědomí vlastního já.

3.4 Aktéři v maskách

V období socialismu byl každý obeznámen s tím, že každý občan se má podvolit vedení strany a má žít v souladu s jejími ideály. Každý tušil, že když se dopustí veřejného podřívání autoritativního diskurzu, bude to mít za následek nějaký spád. Lidé tedy hrají jakoby divadelní hru, kde na sebe nasadí masku a jednají na veřejnosti tak, jako by ideologické texty podporovali, ale v soukromí věří úplně něčemu jinému (Jurčák 2018: 30). Proto také Václav Havel ve své

eseji Moc bezmocných píše, že lidé proto žili ve lži (Havel 2016: 110). Toto dělení na binární opozice život ve lži/pravdě je problematické v souvislosti s kulturní pamětí, o které jsme již hovořili, protože toto dělení nedokáže uchopit každodennost té doby bez ohledu na diskurz.

Goffman přirovnává ve své knize sociální role ve společnosti k hercům, kteří sami ztvárňují nějaké role v představení. Jsou to tedy aktéři v maskách.

Goffman tvrdí, že „[k]dyž se člověk chopí ustálené společenské role, obvykle zjistí, že pro ni již byla ustavena konkrétní fasáda, tj. [...] „standardní výrazové vybavení, které jednotlivec užívá během svého výkonu.“ [...] Navíc, když se jednotlivec chopí úkolu, který nejenže je nový pro něj, ale není zavedený ani ve společnosti nebo když se pokusí změnit úhel pohledu, jakým je tento úkol posuzován, pravděpodobně zjistí, že již existuje několik ustálených fasád, z nichž si bude muset vybrat“ (Goffman 1999: 34). Jsou to ti samí aktéři, kteří žijí ve lži a věří něčemu jinému než tomu, co hlásí veřejně.

To si ilustrujeme na následujícím příkladu.

Položil jsem svému informátorovi **1GenB** otázku: **Co si myslíš o komunistickém režimu?**

„Pokud mám zaujmout postoj ke komunismu, pak můj světový názor k němu je kladný. Myšlenky jako rovnost, svornost a bratrství; rozdělování bohatství podle zásluh a odměňování podle potřeb člověka čili jeho vztah k VLASTNICTVÍ výrobních prostředků, jsou skvělé a jsou v příkrém rozporu s tak zvaným stalinismem nebo padesátými roky min. století“ (Rozhovor s informátorem 1GenB, 28. 4. 2019).

Tato odpověď by sama o sobě nebyla nijak zajímavá, pokud by informátor po položení této otázky nesdělil: „Tak budeme lhát“. Je tedy jeho odpověď lží nebo pravdou? Informátor byl tedy postaven před úkol, aby sdělil svůj názor. Jestliže je odpověď pravdou, pak na sebe vzal masku, aby jeho postoj ztvárnil v jiné podobě, než je posuzován společenským diskurzem. Podle tohoto informátora je společnost ve vztahu ke komunismu velice kritická. Vybral si tedy tu fasádu, která nezapříčiní vnitřní rozkol v jeho osobnosti. Pokud je, ale odpověď lží, pak došlo

u informátora k disonanci a tato disonance byla natolik silná, že jeho postoj skrz své přesvědčení nemohl změnit.

„Měl jsem se špatně za kapitalismu před válkou, kdy nebylo co jíst, všichni jsme spali v jedné místnosti já, rodiče a 4 sourozenci. Za komunistů jsme dostali byt 4+1 a měli jsme na jídlo. Celkově jsme se měli dobře. Dnes se máme také dobře, ale nemyslím si, že lépe než za minulého režimu“ (Rozhovor s informátorem IGenB, 28. 4. 2019).

Z této formulace můžeme vidět, že jeho postoj ke komunismu je spíše kladný, a tudíž z předchozí citace informátora se jedná o pravdu, i když poprvé odvětil, že „budeme lhát“.

V této kapitole jsme si ukázali naše téma s náhledem čtyř perspektiv, kde každá z nich ukazuje pohled, jenž nám vysvětluje problematiku naší práce. Každá tato perspektiva je ryze individuální, ale zároveň je i silně kolektivní, protože se na sebe mohou vázat a vzájemně působit.

4. Závěr

Tuto práci jsem začal definicí kultury a myšlení, které je součástí každodennosti člověka, jenž se po narození začlení do rodiny, osvojuje si vzorce a vytváří sociální interakci s rodinnými příslušníky. Nalézá symboly, které jsou součástí kulturní paměti a také je součástí buď jejich vzniku, změny nebo pádu. Tyto symboly tu byly před ním a nejspíše budou i po něm. Hovořili jsme o tom, že lidé dokáží nejen díky komunikaci mezi sebou sdílet své vzpomínky a vyměňovat si názory, ale také díky kolektivní paměti.

V našem výzkumu jsme došli k závěru, že mladá generace, která období socialismu nezažila, si primárně utváří své představy díky rodině. Odpověděli jsme si tedy na výzkumnou otázku: Jaký je hlavní faktor, který utváří názor nejmladší generace? V rodině vznikají místa kolektivní paměti, založená na zkušenostech a diskurzích, ze kterých nejmladší generace vytváří svůj postoj, o tomto období především. Jsou tedy součástí kolektivní paměti, v níž se tyto představy utváří. Kolektivní paměť je ale tvořena rekonstrukcemi minulosti, které jsou součástí kulturní paměti, která je ale konstruována člověkem a může podléhat veřejným politickým diskurzům. Vzpomínky a minulost lidí, kteří období autoritativního diskurzu zažili, mohou být také těmito diskurzy ovlivněny. Jejich vzpomínky mohou být rekonstruovány údaji, vypůjčenými z přítomnosti, které byly už v minulosti přerekonstruovány v souvislosti právě s kulturní pamětí.

Mladá generace tak své představy staví na kolektivní paměti, která podléhá generačním kolektivům v rámci jak rodiny, tak společnosti, ale také kulturní paměti, která už do jisté míry může být barvena diskurzy. Jestliže bereme fakt, že mladá generace staví své představy na rodinném sdílení názorů a starší generace rekonstruuje minulost už z přerekonstruované vzpomínky, pak má (třetí) generace nedokáže uchopit každodennost v období socialismu v závislosti na kulturní paměti naší historie.

V této práci jsme zmínili, že komunismus budeme brát jako ušlechtilou myšlenku, ale realizace této myšlenky může být odstrašujícím případem. V tabulkách jsme mohli vidět, že většina informátorů vidí rozdíl mezi komunismem jako myšlenkou a komunistickou stranou. Můžeme tedy potvrdit, že se nám toto pojetí komunismu v souvislosti s interpretací informátorů povedlo.

Když jsem započal tento výzkum nebyl jsem si vědom toho, že bych sám mohl spadat pod diskurzy, které nás v dnešní době mohou ovlivňovat. Touto prací jsem zjistil, že každý je součástí nějakých aspektů, které nás mohou do jisté míry ovlivňovat a utvářet náš názor. Tímto dílem bych chtěl čtenářům ukázat, jak mohou být názory lidí produkovány a jak se člověk může ocitnout v konfliktu mezi rodinnými příslušníky. Také bych chtěl touto prací zdůraznit, že za názory typu pozitivní versus negativní se skrývá o mnohem více aspektů než jenom černobílé pozadí vnímání světa a kategorizací do těchto binárních opozic.

Bibliografie

- Anderson, B. 2008. *Představy společnosti*. Praha: Karolinum.
- Assmann, J. 2001. *Kultura a paměť*. Praha: Prostor.
- Berger, P., T. Luckmann 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK.
- Bochénski, J. 1994. *Marxismus – leninismus*. Olomouc: Velehrad.
- Buden, B. 2013. *Konec postkomunismu: od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. Praha: Rybka publishers.
- Geertz, C. 2000. *Interpretace kultur*. Praha: Slon.
- Goffman, E. 1999. *Všichni hrajeme divadlo*. Liberec: Studio Ypsilon.
- Halbwachs, M. 2009. *Kolektivní paměť*. Praha: Slon.
- Havel, V. 2016. *Moc bezmocných a jiné eseje*. Praha: Knihovna Václava Havla.
- Healy, E, M, S. Le Play's Contribution to Sociology: His Method. *The Catholic Sociological Review* 97-110. Oxford: Oxford University Press.
- Heywood, A. 2008. *Politické ideologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Hewstone, M., W. Stroebe 2008. *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Humboldt, W. 1907. *Wilhelm von Humboldts werke*, sv.7. Berlin: Behrs Verlag.
- Jurčák, A. 2018. *Bylo to na věčné časy, dokud to neskončilo*. Praha: Karolinum.
- Kabát, J. 2011. *Psychologie komunismu*. Praha: Práh.
- Lenin, I, V. 1949. *Co dělat?*. Praha: Svoboda.
- Mannheim, K. 1952. *Essays on the Sociology of Knowledge*. London: Routledge.
- Mayer, F. 2009. *Češi a jejich komunismus*. Praha: Argo.
- Pešková, J. 1997. *Role vědomí v dějinách*. Praha: Lidové noviny
- Ries, P, P. 2010. Rovnost, svornost, bratrství – ne tedy sesterství. *Blog respekt*. Dostupné z: <https://ries.blog.respekt.cz/rovnost-svornost-bratrstvi-ne-tedy-sesterstvi/> [8. 6. 2019]
- Řehák, J. 2018. Výběr metodou sněhové koule. *Sociologická encyklopedie*. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Vyběr_metodou_sněhové_koule [13. 6. 2019]

Salzmann, Z. 1997. *Úvod do lingvistické antropologie*. Praha: Etnografický ústav AV ČR.

Soukup, M. 2011. *Kultura: Biologická perspektiva*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

Whorf, B. 1940. Science and linguistics, *Technology Review* 42: 229-231, 247-248.

Příloha

Následující přílohy jsou uspořádané po rodinách, vždy od 1. do 3. generace popořadě.

Rodina A

1. generace

1) Jaký máte názor na komunistický režim a co si o něm myslíte?

A: Jakej názor?

B: obecně, co si myslíte o komunistickým režimu.

A: no.. tak já bych řekl, že to je zločinecká organizace, že to prostě je něco jako byl nacismus a takže komunismus bych řekla, že se tomu rovná taky.

2) Jak se vám za komunistického režimu žilo?

A: No tak jak se nám žilo, ono to bylo jakože... člověk to tak jako nevnímal, protože jsme nic jiného nezažili že jo protože se nikam nemohlo takže jako člověk nevěděl jak to je jinde tak to člověk bral tak jako že jo věděli jsme teda protože jsme měli na západě příbuzný takže, když sem jezdili tak jenom z toho, ale nikdy nás tam nepustili, že jo, my jsme tam chtěli kolikrát jet, ale vždycky řekli, že nemůžeme, že prostě nás tam nepustěj a když jsme se ptali kdy se tam dostanem teda, protože jsme žádali.. já nevím kolikrát o tu výjezdní výložku se muselo žádat že jo o povolení, aby nás tam pustili. Tak řekli, že až budeme v důchodu, a to jsme byli mladý ještě. Takže jako jinak když jsme se tam nedostali, tak člověk neměl nějakou představu. Věděli jsme, že to tady je tady tohleto, že nesmíš nikam a nesmíš nikde nic říct, protože jinak by tě zavřeli nebo něco, že jo, když bys někde něco řekl. Jinak srovnání člověk neměl nějaký, abychom věděli, jak to je jinde když jsme se nikam nedostali.

Ale pamatuju si když k nám jezdil strejda z Německa tak odjel a přijel policajt a ptal se, co nám říkal a kde byl kde chodil a o čem jsme mluvili a takovýhle hovadiny.

B: A kdybyste to mohla porovnat s dnešní dobou?

A: Tak já bych řekla, že to je tak jako o sto procent určitě lepší, protože člověk jako, že jo za prvé můžeš teda cestovat a můžeš se svobodně vyjadřovat, můžeš říct, co si myslíš. Nikdo tě za to nezavře. Tak bych řekla, že to je o něčem jiným než to bylo jako.

B: A Vám bylo kolik v roce 1989?

A: To mě bylo akorát 40 let. Narodila jsem se v roce 1949.

4 Myslíte si, že váš postoj ke komunistickému režimu ovlivňuje vaše děti?

A: No to bych řekla, že určitě. To určitě, protože oni to všechno slyšely doma. Protože, s čím jsme doma nesouhlasili tak to oni jsou v tom absolutně vychovaní. Oni k tomu mají zrovna takovej vztah jako k tomu máme my. To sdělili po nás tohento ty názory a všechno, že to není nic dobrého pro život ten komunismus...

5) Kladete důraz na to, aby vaše děti měly stejný politický názor? Bavíte se o politice doma?

A: To určitě, za prvé chodily na náboženství, to taky nebylo jako...učitelé to vždycky rozmlouvali, jenže chodily...určitě jsme byli vždycky...chodili jsme do kostela. To oni tako jako... si pamatuju, vždycky když jsme šli z kostela tak na rohu stáli dva pomocníci...no a zapisovali kdo jde z kostela... to věděli od malička.

B: Měly z toho někdy problém, že chodily do kostela?

A: To bych neřekla, že by měli problém.

B: Nebo ve škole, jestli se to odrazilo nějakým způsobem?

A: Tak oni nebyly nikdy jako pionýři, já nevím no, protože kluci byli malý, když byl ten 89 rok. To jim bylo 12 ne... v 74 to bylo Petrovi 15 a Pavlovi bylo 12. Takže jako těm se to... no a Ína ta, když vycházela tak se šla učit, tak jako to ne to bych neřekla. Ale tak někdo to měl určitě horší ještě, když se nedostaly děti na školu.

6) Jak jste vychovávali vaše děti k tomuto fenoménu (komunistický režim), snažili jste se jim přiblížit oč se jedná?

A: To určitě, to jsme o tom pořád mluvili, jsme nadávali pořád, protože když v tom žily a viděly co se děje...protože k nám jezdily pořád návštěvy ze západu, takže jako v tom vyrostly, to oni věděly, jak to je.

7) Máte stejný názor jako vaše rodiče/děti?

A: Ano mám stejný názor jako moje děti...

B: a třeba jako vaši rodiče?

A: No představ si on táta můj byl v komunistický straně, ale umřel už v 1966. A ono v tý době, než přišly ty Rusáci tak ono jako před tím..., i když on nechodil na žádný schůze a nic akorát, že tam jako byl. No a mamka to byla Němka.

B: a měli mezi sebou třeba nějaký rozpory?

A: Néé to ne, on se o tom nebavil s nikým on nechodil na ty schůze. Akorát vím, že soused říkal, že je blbej, že akorát platí příspěvky. To se musely platit nějaký jako příspěvky. Ale nikam nechodil nikam. Byl tam jenom zapsanej a platil příspěvky. Ale aby o tom mluvil nebo něco, tak to ne. Žádněj fanatik to nebyl.

8) Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidíte v tom rozdíl?

A: tak já bych řekla, že možná, já nevím tak ty zakladatelé toho komunismu si to mysleli třeba nějak jinak. Jak ten Marx a Engels, původci tohodle. Jestli ty to mysleli nějak líp než v co se to zvirtlo. Potom to bylo ten režim hroznej. Si vem Kambodžu, co tam dělali ty komunisti. Možná mysleli, že to bude jinak, ale to člověk neví, co si mysleli a představovali. Já sem o tom četla, co ten Marx, jak mu postavili ten pomník v Německu. Ty lidi který smýšleli jinak a to pronásledování, ale myslím, že mezi tím moc rozdíl nebyl.

2. generace

1) Jaký máte názor na komunistický režim a co si o něm myslíte?

A: „Myslím si o nich to nejhorší, byli to vrazi, zloději, okradli všechno, co chtěli a vraždili svoje lidi tak podle mě byli ještě horší než nacisti, ty aspoň vraždili nepřátelé, ale komunisti vraždili svoje lidi nepohodlný“

B: „A odkud si myslíte, že máte takový názor?“

A: „Asi od mala asi, že jsem to slyšela doma.“

3) Jak se vám za komunistického režimu žilo?

A: „My jsme měli příbuzné v Německu, takže jsem vždycky chtěla do Německa nebo na západ. To byla od mala moje touha. Myslím si, že kdo říká, že za komunismu bylo dobře tak to si já určitě nemyslím. Třeba i když to je to nejmenší, že nebylo zboží v krámech, ale prostě že hlídali lidi. Vždyť to víš Havla nebo ty lidi, který byli proti režimu tak je šmírovali mě třeba vyhrožovali ve škole, protože já sem nebyla ani v pionýru ani v SSM, to bylo po tom, co jsem byla na škole, tak mě vyhrožovali, protože jsem pak byla jediná ze třídy. A oni, jestli nevstoupíš do SSM, tak mi tě nikam nepustíme, nebudeš chodit na diskotéky, nepustíme tě do kina. Tohle to mi říkali učitelé. No a stejně jsem nevstoupila. Pak mě pustili do kina, ale prostě vyhrožovali.“

B: „A měla jste nějaký problémy kvůli tomu na škole? Jestli se to třeba odrazilo na hodnocení?“

A: „nevím, když to se člověk nedozví jestli...určitě se to probíralo na těch jejich schůzích. Ale třeba tohle konkrétně, že vyhrožovali. Nebo si pamatuju, že jsme museli chodit na brigádu taky to bylo pod SSM i když sem tam nebyla tak sem musela chodit na brigádu. Říkali, že nám to zaplatí, ale pak nám nedali ani korunu...zřejmě prochlástali někde komunisti...“

B: „Byla vaše rodina zaměřená třeba na náboženství?“

A: „To víš že byla naši chodili do kostela.“

B:“ Měli jste kvůli tomu nějaký problémy, že jste chodili do kostela?“

A: „Měli no, na náboženství nikdo moc tehdy nechodil, takže kdo chodil tak byl takovej vyvrhel podle nich, takže učitelé pohrdavě se vysmívali, že chodíme na náboženství.

Ted' jsem si vzpomněla, že jednou namaloval někdo hákovéj kříž na futro ve třídě a přišel ředitel pro mě, zavolal si mě do ředitelny a říkal Mach... tak tys namalovala hákovéj kříž na futra? Já sem říkala ne. No ty máš ty příbuzný v západním Německu, takže jsem byla hned vybraná já jako... L

3) Jaký máte postoj ke komunistickému režimu?

4) Myslíte si, že váš postoj ke komunistickému režimu ovlivňuje vaše děti?

A: „Já doufám, že jo. Já bych byla strašně ráda, kdyby si děti z toho jako...protože dneska ty lidi strašně rychle zapomněli na to jakěj byl komunismus. V 89tým byla většina národa ráda, že jsou komunisti pryč a ted' se vrací takový to, že lidi říkají a ono to nebylo tak špatný a ono to bylo dobrý, vždyť byla práce a nemusel ses bát o práci a zdravotnictví že bylo to...a já si myslím, že to možná byla pravda, ale jako mně je rozhodně líp ted' a jsem ráda, že tu nejsou komunisti.“

B: „Myslíte si, že ten názor na tu dobu byl jinačí na vesnici oproti městu? Jestli máte nějaký blízký, kteří by s vámi sdíleli nebo naopak měli jiný názor než vy?“

A: „To si nemyslím, že by se to dalo říct takhle, že vesnice a město...to si myslím, že bylo už na tý rodině, jaký kdo měl zkušenosti. Lidi, kterým něco komunisti vzali, kteří třeba hospodařili a komunisti jim sebrali zvířata a pole tak asi pak se ten jejich názor odvíjel od toho...“

B: „A vy jste vlastnili tenkrát nějaký zemědělství tenkrát?“

A: „No tak našim sebrali pole tam dozadu k lesu. Oni měli krávy a kozy, a to byl jejich zdroj obživy pro zvířata.“

5) Kladete důraz na to, aby vaše děti měly stejný politický názor? Bavíte se o politice doma?

A: „Bavíme. Nemám ráda nespravedlnost tak jako děti ode mě to slyšej. Myslím si, že moje děti semnou sdílí stejný názor.“

6) Jak jste vychovávali vaše děti k tomuto fenoménu (komunistický režim), snažili jste se jim přiblížit oč se jedná?

A: „Tak o těch věcech, který jsem teď říkala, tak o těch se bavíme. To, co se mi dělo ve škole tak to jim říkám, ale pořád jsou horší případy, co komu komunisti udělali. Já zrovna nejsem takovej jakože, že já bych musela brečet. Mě nikdy nic nesebrali jak, že třeba když teď koukám na televizi a dávají tam o té šlechtě a o zemědělcích a nebo lidi který zavírali kvůli tomu, že byli proti nim, tak od nás prostě nikdo zavřený nebyl, nám nic nesebrali ale tyhle věci vidím tak bych byla ráda, aby moje děti tohle viděli, jaký byli komunisti, aby nepodlehly tomu, jakože nebyli špatný. Myslím si, že byli.“

7) Máte stejný názor jako vaše rodiče/děti?

A: „ano mám stejný názor jako moji rodiče.“

8) Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidíte v tom rozdíl?

A: „V tom je nějaký rozdíl?“

B: „Co byste řekla, co je komunismus oproti komunistickému režimu?“

A: „Tak komunismus byli nějaký ideje, ale komunistický režim si z toho udělal svoje výhody. Komunismus je pro mě určitě negativní věc. Možná původní ideje byli možná dobrý i když nevím, ale asi to nemohlo fungovat, tak jak si to představovali, že všechno bude všech. Dneska už víme že všechno nebylo všech, že z toho profitovalo pár vyvolených a ostatní museli poslouchat a držet krok a kdo nadržel, tak byl postižen tím režimem“.

3. generace

1) Co si myslíš o komunistickém režimu?

A: „byla potlačována lidská svoboda, lidé nemohli vyjadřovat svůj názor, když byl v rozporu s tou ideologií. Zavírali lidi za jejich názory, nemohlo se cestovat, nemohlo se nic, pokud člověk nevstoupil do strany. Nemohl si studovat, když rodiče byli proti straně“.

2) Co výrazně utváří tvůj názor?

A: „no, tak vzhledem k tomu, že jsem v té době nežila, tak to můžu posuzovat jenom z vyprávění. Výchova, to, jak o tom mluví moje rodiče, kteří to zažili a rodina. A pak můžu usuzovat jenom z těch filmů“.

3) Máš na to stejný názor jako tvoji rodiče?

A: „no, stejný. Nevím, jestli stejný, ale určitě vesměs podobný. Když třeba naši mluví o komunismu prostě špatně, tak já na to mám taky špatný názor. Kdyby o tom mluvili dobře, tak asi o tom uvažuji, že to byla vlastně dobrá doba“.

4) Bavíte se doma o politice?

A: „bavíme no, nebo naši občas, když na to přijde tak se o politice baví, ale určitě ne, že by to bylo na denním pořádku, spíš vždycky když je nějak rozzuří například v televizi nebo když jsou volby nebo když je něco zrovna aktuální.

5) Máš nějaké povědomí o tom, co se tu dělo mezi lety 1948-1989?

A: „Z vyprávění rodičů hlavně.

6) Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidíš v tom rozdíl?

A: „komunismus jako ta myšlenka, tak v tom vidím velký rozdíl, protože ta samotná myšlenka o tom, že v komunismus si budou všichni rovni, všichni se budou mít stejně dobře. Myšlenka je sice hezká, ale neuskutečnitelná, protože si myslím, že takhle to fungovat nemůže, vždycky bude ten, kdo bude u moci tím pádem si není rovný s lidmi, kteří jsou “níže postavený“. Komunistický režim, to je právě to, když se lidi dostanou k moci a využijí ji k ovládnutí lidí. Myslím, že nikde v zemích, kde vládne komunistický režim jsou si všichni lidé rovni. Myslím, že panuje nesvoboda a velká kontrola lidí v těchto zemích.

Rodina B

1. generace

1) Jaký máte názor na komunistický režim a co si o něm myslíte?

Pokud mám zaujmout postoj ke komunismu, pak můj světový názor k němu je kladný. Myšlenky jako rovnost, svornost a bratrství; rozdělování bohatství podle zásluh a odměňování podle potřeb člověka čili jeho vztah k VLASTNICTVÍ výrobních prostředků jsou skvělé a jsou v příkrém rozporu s tak zvaným stalinismem nebo padesátými roky min. století,

2) Jak se vám za komunistického režimu žilo?

Zpočátku se žilo špatně. Potraviny byly na lístky až do poloviny padesátých let. Na druhé straně bylo docíleno plné samostatnosti v potravinách a postupně bylo lidem po této stránce dobře. Potraviny oproti dnešním cenám byly mnohem levnější. Voda, elektřina, topení a předměty denní potřeby byly velice levné. Lékařská péče byla zcela zdarma a nebyl problém obdržet s pomocí FKSP i lázeňskou léčbu nebo rekreaci za malý peníz. Téměř nemožné bylo sehnat vizum na zahraniční dovolenou do kapitalistické ciziny. Lidé se hodně rekreatovali v soc.státech, zejména v Bulharsku, Maďarsku a Rumunsku nebo v NDR a Cuby. Hranice států byly v podstatě uzavřeny a byly pouze pro vyvolené. Na život v této společnosti jsme vyrostli, nic jsme nenamítali, protože jsme nic jiného neznali. Vývoj se nezastavil a postupně jsme se měli stále lépe.

3) Jaký máte postoj ke komunistickému režimu?

Každá společnost svojí propagandou ovlivňuje svůj dorost k obrazu svému.

4) Myslíte si, že váš postoj ke komunistickému režimu ovlivňuje vaše děti?

Osobně jsme své děti proti režimu nevedli a ponechali s odkazem na jejich zdravý rozum. Děti obvykle věří více učitelům než rodičům. Žádný režim není zcela negativní a jsou v něm prvky kladů a záporů. Každý pozná sám na sobě, co je pro něho dobré a co špatné. Moji předkové to v kapitalistické době neměli také na různých ustláno. Byly tvrdě ovládání státní mocí to na jedné straně a jako protipól církví na straně druhé. Pokud se vzepřeli byli uvedeni podle potřeby na „správnou cestu“. Za první republiky také dělníci protestovali proti ožebračování, a nakonec bylo do nich stříleno. Všude je chleba o dvou kůrkách. Vůbec si nemyslím, že by můj postoj k režimu ovlivnil mé děti. Nebylo to nutné. Odpověď k otázce 4,5,6

5) Kladete důraz na to, aby vaše děti měly stejný politický názor? Bavíte se o politice doma?

6) Jak jste vychovávali vaše děti k tomuto fenoménu (komunistický režim), snažili jste se jim přiblížit oč se jedná?

7) Máte stejný názor jako vaše rodiče/děti?

Myslím, že nemáme stejné názory na komunistický režim a to proto, že jsem v tom režimu byl o generaci déle než ony. Myslím, že by to ani nebylo správné. Já asi nejsem k tomu režimu tak kritický, jako ony, které byly v prostředí, ve kterém žijí jinak formovány.

8) Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidíte v tom rozdíl?

Komunismus chápu jako jeho vztah člověka k vlastnictví výrobních prostředků – ideologii a komunistický režim jako nástroj politické moci

2. generace

1) Jaký máte názor na komunistický režim a co si o něm myslíte?

A: „No tak komunistický režim byl spíš jenom na tu jednu stranu pro určitý lidi a byl to dost utužený režim. Nebylo ovoce, nebyly potraviny, nebylo zboží. To si pamatuji jako malá holka, že bylo plno front a všechno se prodávalo tak zvaně pod pultem a hodně se preferovali lidi, kteří v té komunistický straně byli. Byť já jsem byla vlastně dítě, kde oba moji rodiče byli komunisti, ale cítila jsem to ve škole, cítila jsem to všude.“

B: „takže máš spíš negativní názor na to?“

A: „no to co já jsem vnímala tak tam byl dost utuženej režim ve škole, ale já ho měla i v rodině, byť jsem si myslela, že to tak má být a musí to tak být, ale když se na to podívám zpětně jako dospělá, tak tam dítě nemělo moc velkou šanci říkat co si myslí. Bylo dost utlačovaný, co si myslí, tam ten dospělý hrál velkou roli“

2) Jak se vám za komunistického režimu žilo?

A: „no nám nic nechybělo my jsme neměli žádný majetky ani si nepamatuju, že by něco vykládali rodiče, že by nám brali majetek. My jsme de facto o nic nepřišli, možná s tatškovi strany, tam možná museli odevzdat nějaký pole, ale to se nás netýkalo, protože to byl nějaký tatky bratranec, ale na druhou stranu, jak nic nebylo my jsme to brali, že to tak je a moc velký nároky jsme neměli. Na dovolenou jsme se dostali. Nejezdilo se do zahraničí, nejezdilo se nikam, nám stačila ta chata. Mě jako dítěti to nevadilo. Jenom jsem to vnímala od rodičů, že se zlobili, že nikde nic není, nejsou potraviny, ale de facto oba ty rodiče byli v komunistický straně, takže si myslím, že by se nás něco dotýkalo...jenom vím, že tatka furt říkal, hlavně ať nechodíme do kostela, aby nás nikdo neviděl, protože byl voják z povolání, tak aby z toho neměl nějaký problém, protože tam bylo potlačovaný i tohle. Je to paradox, protože on je

vlastně z rodiny, která je celá pobožná. Jenomže on potom odešel z toho Brna, dal se k těm vojákům, protože neměl peníze a ty vojáci mu poskytli bydlení, práci. Takže z hlediska z té rodiny, ve který jsem žila, tak to pořád preferovali jako jedno z nejlepších...on mi to furt prezentoval jako právo na práci a že mají jakoby v uvozovkách všeho dostatek, že se máme dobře, ale nás neperzekuovali nic z naší strany, takhle jsem to necítila, že by to bylo něco úplně hrozného.“

3) Jaký máte postoj ke komunistickému režimu?

A: „no já ho mám teď postoj dvojí, že první byl jako dítě, kdy otec říkal, že je to to moje nejlepší, protože byl velmi dominantní a my jsme ho museli hodně poslouchat tudíž jeho názor byl náš názor ať se to týkalo komunismu nebo když to řeknu blbě jídla na stole, takže pro mě to bylo...já sem si myslela, že to máme velký štěstí, že jsme tady takhle žili. No až potom jsem byla jako dospělá, a tak jsem to viděla z druhé strany a viděla jsem zase vyprávění jiných lidí, každý to má tak jak to cítil jak to poznal, tak jsem tam poznala i něco jiného.“

4) Myslíte si, že váš postoj ke komunistickému režimu ovlivňuje vaše děti?

A: „no, určitě jo, protože si myslím, že každá rodina ovlivňuje dítě a záleží pak na tom dítěti, jak to hodně cítí a jak je hodně politicky vědomí a jak to on vidí, ale rozhodně ať měli děti moje názory jakýkoliv jiný tak jsem to tak brala, ale my jsme potom měli stejný názor a ty děti ho si myslím, přebírali a že si pak udělali jako dospělý vlastní názor na to a myslím si, že to máme tak jako podobný. Myslím si, že každá rodina to má podobný v tom svém okruhu toho myšlení, samozřejmě nějaký dítě je potom jiný a vidí úplně jiný smýšlení to je taky možný, ale v naší rodině se to nestalo si myslím.“

5) Kladete důraz na to, aby vaše děti měly stejný politický názor? Bavíte se o politice doma?

A: „Bavíme se hodně o politice já jako malá jsem se bavila s otcem hodně o politice, protože mě to hodně zajímalo, ale on měl, jak už jsem řekla ty svoje názory, jaký měl, protože on to

měl hodně kladný k tomu komunismu a když to vezmu já a moje děti tak se bavíme taky, dost často se bavíme o politice. A rozhodně nekladu důraz, aby měli moje děti stejný politický názor

6) Jak jste vychovávali vaše děti k tomuto fenoménu (komunistický režim), snažili jste se jim přiblížit o č se jedná?

A: „no my jsme tam neměli ani moc velkou možnost, protože když byla revoluce, tak nejstaršímu dítěti byly 4 roky. V tom útlém dětství jsme jim nepletli hlavu nějakou politikou. Potom, co byla revoluce, tak to vešlo i do školky, protože šli se školkou na procházku a celá školka, protože toho byla celá televize tak volali Havel na hrad, takže to jediný vnímali, ale vlastně nevěděli, co říkají a do nějaký doby vlastně až do školy se o tom nemluvalo nebo my jsme teda o tom s nimi nemluvili.“

7) Máte stejný názor jako vaše rodiče/děti?

A: „stejný názor jako moje rodiče už asi nemám i když není tak vyhraněný proti tomu komunismu. Vnímám to tak, že to tak bylo. Mě jako mladou nikdy nenapadlo že by to mohlo být jinak, protože jak to bylo do nás vtlučený tak to tak bylo. Pro mě to bylo jako hotová věc a teď samozřejmě určitě se naše politické názory hodně liší, protože oni pořád vlastně tíhnou k tomu komunismu, což já ze své strany chápu, protože jim to dalo opravdu, když to vezmu z pohledu mého otce to jídlo to bydlení a on tam měl nějakou jistotu, takže ho dovedu pochopit. Já už to vidím trošku jinak samozřejmě pro ně ta revoluce přišla, když už byli v určitým věku a ono zřejmě do toho kapitalismu se znovu začleňovat v tohle věku není tak jednoduchý jako pro mě který bylo nějakých pětadvacet a nemyslím si, že teď máme stejný názor.“

8) Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidíte v tom rozdíl?

A: „no komunismus jako takový, ona to nebyla asi úplně špatná myšlenka, že bude všechno všech a všichni si budou rovni a já tam vidím jako, že tam není míra soutěživosti, což ze svého hlediska já beru jako hodně dobrý, protože ta soutěživost vede v nevraživost a vede

v soutěživost o cokoliv, o majetek o prostor, a to si myslím, že je blbý. Úplně původně myšlenka komunismu si myslím, že špatná nebyla. Akorát si myslím, že ty lidi nejsou až tolik vědomí, že k tomu ještě mohlo jakoby dojít nebo že by dlouho, protože my jsme vlastně žili za socialismu s ideou komunismu a myslím si, že než k tomuhle budou lidi vědomí, aby si byli rovní ve všem a školství bylo dělaný tak, aby nebyla podporována soutěživost, tak to bude ještě nějaký čas trvat. Komunistický režim si myslím, že se trochu míjel i když oni měli asi snahu k tomu dojít, ale myslím si, že kdyby to opravdu tak vnímali tak ten komunistický režim se dost odklonil od toho komunismu, protože tam co já si pamatuju tak tam bylo takový vyhrožování jako...ty nevíš kdo já jsem a na jaký půdě se bavíme a jak já ti můžu uškodit... a to přece neudělá člověk, který smýšlí jakoby přátelsky v té ideologii toho komunismu si myslím teda já ze své pozice tehdy mladé holky, která v tom žila.“

B: „stalo se ti třeba někdy za tu dobu kdy tady byl socialismus něco špatného nebo jestli máš nějaký zkušenosti co se týče třeba školy?“

A: „no pokud to vnímám myslím si, že ve škole to bylo docela dost znát, protože děti vyšších státních úředníků rozhodně byly preferovaný a byly preferovaný taky hlavně děti dělnické třídy, protože dělnická třída byla právě gró toho komunistického režimu. A v té škole myslím si, že dodneška každý dítě vnímá když tam někoho učitel preferuje.

3. generace

1) Co si myslíš o komunistickém režimu?

A: „no tak jsem ráda, že jsem v něm nežila, protože mi byli 4 roky, když byla revoluce, takže to, co ti můžu říct je vlastně ovlivněný výchovou, názorem rodičů, to, co jsem se učila ve škole v dějepisu, možná nějakých filmů možná ještě. Myslím si, že komunismus, který usiluje o rovnost mezi lidmi nebo o nějakou určitou formu spravedlnosti tak dosáhnul pravého opaku nějaký nespravedlnosti, a hlavně nesvobody mezi lidmi. A protože svoboda je univerzální

lidská touha, tak vlastně popírá svobodu na té nejbanálnější úrovni. Určitě by mě vadila nesvoboda v informacích, ve vzdělání nesvoboda v cestování tak jako celkově.“

2) Co výrazně utváří tvůj názor?

A: „tak jak jsem říkala na začátku...určitě nemám vlastní zkušenost, takže je to ovlivněný výchovou, to, co jsem se učila ve škole.“

3) Máš na to stejný názor jako tvoji rodiče?

A: „myslím si, že jo, že je dost podobný.“

B: „v čem je třeba podobný?“

A: „třeba v tom, že je to ideologie, která je omezující, která je restriktivní a která způsobuje jakoby nedostatek v čemkoliv, v myšlení, v restrikci informací vůbec jako v projevu svobody toho člověka.

4) Bavíte se doma o politice?

A: „ano, bavíme“

5) Máš nějaké povědomí o tom, co se tu dělo mezi lety 1948-1989?

A: „tak občas rodiče něco říkají a myslím, že oba to mají trošku jinak, podle toho, co zažili jejich rodiče. Je rozdíl, když někdo třeba přišel o majetek naopak když někdo měl z toho nějakou výhodu. Vždycky to vychází z nějaké zkušenosti toho člověka.“

6) Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidíš v tom rozdíl?

A: „tak komunismus je ideologie, která je ve své podstatě založená na dobru na to, že všichni se budou mít krásně a všichni si budou rovni a nebudou mezi lidmi rozdíly a na takovém tom, že stejnost lidí jako přibližuje a v podstatě ten komunistický režim způsobil z té ideologie v podstatě opak. Vytvořili se rozdíly mezi lidmi, jedny z toho měli prospěch a ostatní, kteří s tím nesouhlasili tak naopak trpěli. Někdo, kdo vstoupil do té strany tak se měl určitě líp než ten, který proti tomu nějakým způsobem bojoval. To je právě to, co mezi těmi lidmi vytváří rivalitu nebo rozdíly a co ty lidi naopak oddaluje. Myslím si, že ideologie je vždycky

nedosažitelná, protože to, co ten komunismus hlásá nebo na čem je postavený, tak je nemožný toho dosáhnout.“

B: „proč třeba?“

A: „no protože, jako život je spravedlivý sám o sobě i když lidi tu spravedlnost nevidí a myslím si, že to vědomí těch lidí není na takové úrovni, aby pochopili, že to, co se jim děje, je odrazem nějakého jejich způsobu života. Takže aby žili všichni ve stejné rovině a všichni se měli stejně, to není možné ani v té ideologii, protože každý má jiné události v tom životě, dějí se mu jiné věci, takže i když budou žít v té ideologii tak nikdy nebudou všichni stoprocentně zdraví a mít stejný majetky nemyslím, si že je to možné dosáhnout té ideologie a jakýkoliv, ne jenom komunismus.“

Rodina C

1. generace

1) Jaký máte názor na komunistický režim a co si o něm myslíte?

Je to režim, jako každý jiný. Má své pro a proti. Brala jsem to, že to tak prostě je a ani teď v něm nevidím nic špatného.

2) Jak se vám za komunistického režimu žilo?

Asi dobře, nic jiného jsme neznali. Prostě normálně.

3) Jaký máte postoj ke komunistickému režimu?

Jak jsem řekla, normálnímu člověku se žilo celkem dobře. Teď v něm nic špatného nevidím.

4) Myslíte si, že váš postoj ke komunistickému režimu ovlivňuje vaše děti?

Určitě ne. Mé děti už vyrůstali trochu déle a poznali zase jiné věci, proto si utvářeli svá vlastní názory a postoje.

5) Kladete důraz na to, aby vaše děti měly stejný politický názor? Bavíte se o politice doma?

Rozhodně ne! O politice jsme se doma nikdy nebavili.

6) Jak jste vychovávali vaše děti k tomuto fenoménu (komunistický režim), snažili jste se jim přiblížit oč se jedná?

Ne, prostě jsme žili s tím, co je – a spokojeně.

7) Máte stejný názor jako vaše rodiče/děti?

Rozhodně. Moji rodiče byli komunisté a já jsem jejich názor brala jako správný – taky proč ne, nikdy si nestěžovali.

8) Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidíte v tom rozdíl? Já už rozdíl necítím, režim mne nijak nepoznamenal.

2. generace

1) Jaký máte názor na komunistický režim a co si o něm myslíte?

Nemám na něj názor. Co tak slýchám, tak by nejspíš měl být špatný. Ale já to tak nevnímám.

2) Jak se vám za komunistického režimu žilo?

Mně osobně dobře. Žila jsem ve spokojené rodině kde se režim neřešil.

3) Jaký máte postoj ke komunistickému režimu?

Nijaký... viz otázka č. 2. Neměla jsem důvod ho řešit.

4) Myslíte si, že váš postoj ke komunistickému režimu ovlivňuje vaše děti?

Myslím že ne. Ale to musí posoudit ony.

5) Kladete důraz na to, aby vaše děti měly stejný politický názor? Bavíte se o politice doma?

Určitě ne! Leda že by chtěli. Ale já jim nic nepodsouvám. O politice se občas okrajově bavíme, avšak v rámci dnešního dění.

6) Jak jste vychovávali vaše děti k tomuto fenoménu (komunistický režim), snažili jste se jim přiblížit oč se jedná?

Byli vychováváni v době, kdy už tento režim nebyl. Svůj názor si utvářejí samy. Já jim mohu poskytnout svůj objektivní pohled, jak se žilo mně.

7) Máte stejný názor jako vaše rodiče/děti?

Ano mám stejný názor jako má maminka. Co se dětí týče, jejich názor vyslechnu ale v ničem jim nerozporuji.

8) Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidíte v tom rozdíl?

Když zpětně posoudím rozdíl, nemohlo se cestovat do ciziny, ale nám to nevadilo, protože na to nebyly peníze. To by asi posoudili ti majetní a o tom to celé bylo. My obyčejní lidé jsme je

nezajímali. Možná ještě jedna věc – do přijímaček na střední školu se uvádělo, jestli jsou rodiče ve straně. Oni byli, takže jsem se dostala, ale kdyby ne?...

3. generace

1) Co si myslíš o komunistickém režimu?

V jádru je myšlenka hezká, ale je to utopie. Naše vnímání komunismu je hodně odvozeno od toho, jak to tu probíhalo během let 1948 – 89. Můj názor je v podstatě neutrální, ale nechtěl bych aby tu tento režim teď byl. Ačkoli některé prvky by jsem uvítal, některé zase tvrdě odsoudil.

2) Co výrazně utváří tvůj názor?

Vlastní samostudium, zájem o tu dobu a určitě rodiče, hlavně otec, který je politicky uvědomělý.

3) Máš na to stejný názor jako tvoji rodiče?

Částečně. Jak jsem řekl, můj otec je aktivní, co se diskuzí týče. On je pro mě autoritou, přirozeně tedy některé jeho názory částečně přebírám – třeba i nevědomky.

4) Bavíte se doma o politice?

S otcem a babičkou (jeho matkou) hodně. Jak v rámci dnešního dění, tak historie. Ačkoli babička byla ve straně a dodnes má ke starému režimu sympatie, takže je velice zaujatá.

5) Máš nějaké povědomí o tom, co se tu dělo mezi lety 1948-1989?

Naštěstí mám. Protože jak jsem řekl, některé myšlenky nejsou špatné. Avšak to, co se dělo na pozadí a jakým způsobem si režim udržoval svou moc, zejména v 50. letech, je odstrašující a dělá z něj totalitní systém a hází špínu, kterou nelze přehlížet.

6) Bavíme se o komunismu nebo o komunistickém režimu? Vidiš v tom rozdíl?

Já myslím že se bavíme o komunistickém režimu. Podle mě je rozdíl v té definici. Komunismus je myšlenka. Je to jakýsi ideál, který tehdy napsal pan Marx. Komunistický režim už je pak jeho praktikování, avšak upraven do podoby moderního světa. Celkově vzato si myslí, že komunismus lze chápat různě a jeho myšlenky pak implementovat do režimu ale v různých podobách. Čína, KLDR nebo Venezuela jsou země, kde je komunistický nebo částečně komunistický režim, ale podle mě je v každé z těchto zemí úplně odlišný a má vlastní podobu.